

EKONOMICZNE I POLITYCZNE WYZWANIA WE WSPÓŁCZESNYM ŁADZIE GLOBALNYM

REDAKCJA NAUKOWA

Maria Giedz

Artur R. Kozłowski

Rafał Majewski



Recenzja: prof. zw. dr hab. Andrzej Chodubski,
prof. zw. dr hab. Jerzy Kujawa,
prof. dr hab. Ewa Polak

© Copyright do wydania polskiego CeDeWu Sp. z o.o.
Wszelkie prawa zastrzeżone.

Zabronione jest kopiowanie, przetwarzanie i rozpowszechnianie w jakimkolwiek celu oraz postaci bez pisemnej zgody autora i wydawcy.

Zdjęcie (grafika) udostępniona dzięki iStockPhoto.com

Projekt okładki: Agnieszka Natalia Bury

DTP: CeDeWu Sp. z o.o.

Wydanie I, Warszawa 2009
ISBN 978-83-7556-239-2
EAN 9788375562392

Wydanie I elektroniczne, Warszawa 2015
ISBN 978-83-7941-212-9

ISBN WSB: 978-83-61712-20-6
EAN WSB: 9788361712206

Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku
ul. Dolna Brama 8
80-821 Gdańsk

Wydawca: CeDeWu Sp. z o.o.
00-680 Warszawa, ul. Żurawia 47/49
e-mail: cedewu@cedewu.pl

Ekonomiczna Księgarnia Internetowa
www.cedewu.pl
www.4books.pl

Spis treści

Wprowadzenie	11
--------------------	----

Część 1

Ekonomiczny wymiar globalizacji

1. Integracja i globalizacja w dobie kryzysu – <i>Stanisław Swadźba</i>	15
1.1. Integracja a globalizacja	16
1.1.1. Integracja jako element globalizacji – globalizacja jako suma procesów integracyjnych	16
1.1.2. Globalizacja jako wyższy etap integracji	17
1.1.3. Integracja i globalizacja jako dwa przeciwstawne procesy	18
1.1.4. Integracja i globalizacja jako procesy odmienne, ale wzajemnie przenikające się	19
1.2. Istota obecnego kryzysu	20
1.3. Wpływ kryzysu na proces międzynarodowej integracji	22
1.3.1. Wpływ kryzysu na proces „poszerzania” integracji europejskiej	22
1.3.2. Wpływ kryzysu na proces „pogłębiania” integracji europejskiej	23
1.4. Wpływ kryzysu na proces globalizacji	25
2. The Role of the State in the Contemporary Economy: does the Crisis Matter?	
– <i>Juraj Nemec</i>	29
2.1. Economic role of the government – "mainstream" economics analysis	30
2.1.1. Market Failure: Allocative Role of Government and Crisis	30
2.1.2. Inequality: Redistributive Role of Government and Crisis	34
2.1.3. "Fighting the crisis" – Stabilisation Role of Government and Crisis	35
3. Procedura idealizacji i stopniowej konkretyzacji jako metoda budowy teorii ekonomicznej – <i>Grzegorz Babicz, Władysław Balicki, Barbara Ptaszyńska</i>	41
3.1. Teoretyczne aspekty gotowania jajek na miękko	41
3.2. Metoda idealizacji i konkretyzacji	42
3.3. Zastosowania J.M. Keynesa teorii równowagi na rynku dóbr i usług	45
3.4. Model bezrobocia transformacyjnego	46
3.5. Model wzrostu w obecności bezrobocia transformacyjnego	47
3.5.1. Metoda sprzężeń zwrotnych	47
3.6. Przykład teorii bazujących na konkurencyjnych czynnikach głównych	54

3.6.1. Teoria obszarów walutowych R.Z. Alibera.	54
3.6.2. Teorie korzyści komparatywnych K. Kojimy	54
3.6.3. Teoria poziomu rozwoju gospodarczego J.H. Dunninga	55
4. Zarządzanie przemianami współczesnego świata w warunkach realnych rozwoju zrównoważonego – Julianna Bartosewicz	57
4.1. Przemiany gospodarcze świata w XIX i XX w.	57
4.1.1. Przemiany gospodarcze świata w latach 1870-1939	58
4.1.2. Rozwój gospodarki światowej w latach 1947-1970	59
4.1.3. Stan gospodarki światowej oraz jej rozwój w latach 1970-2000	60
4.2. Realny rozwój zrównoważony stymulatorem przemian gospodarczych świata	61
4.2.1. Realny rozwój zrównoważony a przemiany gospodarcze współczesnego świata	61
4.2.2. Ekonomia zrównoważonego rozwoju a internacjonalizacja przemian gospodarczych	62
4.2.3. Technologie proekologiczne w realizacji strategii rozwoju zrównoważonego	63
4.3. Propozycja i perspektywy zmiany podejścia do przemian współczesnego świata.	64
4.3.1. Nowe podejście do przemian współczesnego świata	65
4.3.2. Propozycja umiejętnego zarządzania przemianami w warunkach realnego rozwoju zrównoważonego	66
4.3.3. Propozycja programu zarządzania przemianami współczesnego świata	67
5. Monetarystyczna krytyka teorii Keynesa – Urszula Zagóra-Jonszta.	71
5.1. Poglądy Friedmana na rolę państwa w kontekście krytyki keynesizmu.	72
5.2. Monetarystyczne ujęcie polityki pieniężnej jako reakcja na keynesizm	75
5.3. Krytyka keynesowskiej polityki fiskalnej	77
6. Rola funduszy państwowych w gospodarce światowej – Eugeniusz Gostomski	81
6.1. Przyczyny powstania, klasyfikacja funduszy państwowych i ich zadania.	82
6.2. Największe fundusze państwowe, udział w rynku i główne tendencje rozwojowe.	83
6.3. Zagrożenia i korzyści z ekspansji państwowych funduszy inwestycyjnych.	86
6.4. Ograniczenia w zakresie dostępu funduszy państwowych do rynków zagranicznych	87
7. Państwo wobec roli rolnictwa w gospodarce narodowej – Mieczysław Adamowicz.	89
7.1. Ogólne trendy rozwojowe i kierunki zmian strukturalnych w rolnictwie.	90
7.2. Przesłanki interwencjonizmu rolniczego.	94
7.3. Cele i instrumenty oddziaływania na rolnictwo i rozwój wsi.	98
7.4. Programowanie i implementacja polityki rolnej	100

8. Zmierzch epoki banków inwestycyjnych w obliczu globalnego kryzysu finansowego	
– <i>Sławomir Antkiewicz</i>	105
8.1. Straty banków inwestycyjnych w 2007 roku	106
8.2. Przejęcie Bear Stearns przez JPMorgan Chase	107
8.3. 15 września 2008 r. jako symboliczna data rozpoczęcia globalnego kryzysu. . .	108
8.4. Pozycja rynkowa Lehman Brothers przed krachem na rynku kredytów <i>subprime</i>	108
8.5. Droga do upadku Lehman Brothers – przebieg wydarzeń.	110
8.6. Przejęcie Merrill Lynch przez Bank of America	113
8.7. Morgan Stanley i Goldman Sachs jako banki uniwersalne	114
8.8. Pomoc publiczna dla banków inwestycyjnych – dylemat moralny.	116
9. Transformacja gospodarcza w Polsce – w kręgu zamierzeń i dokonań	
– <i>Wacław Jarmołowicz, Dawid Piątek</i>	119
9.1. Transformacja gospodarcza – jej cele, uwarunkowania i kierunki.	119
9.2. Strategie transformacji – podstawy koncepcyjne	121
9.3. Terapia szokowa – zalecenia dla transformacji. Doświadczenia Polski	122
10. Rozwój i finansowanie zrównoważonego rozwoju w Polsce w warunkach globalnego kryzysu finansowego – <i>Jerzy Gwizdata</i>	131
10.1. Założenia zrównoważonego rozwoju dla Polski w aspekcie kryzysu finansowego	132
10.2. Rola Unii Europejskiej w finansowaniu zrównoważonego rozwoju w Polsce. . .	134
11. Rola Chin w światowym handlu – <i>Monika Wyrzykowska</i>	141
11.1. Znaczenie Chin w gospodarce światowej.	141
11.2. Handel zagraniczny Chin	144
11.3. Wymiana handlowa Chin z UE	147
11.4. Wymiana handlowa Chin z Polską.	150
12. Inequality in Distribution of the Economic Development Results in China	
– <i>Ewa Cieślik</i>	155
12.1. GDP disproportions.	156
12.2. Disproportions in expenditure on consumption.	158
12.3. Disproportions in the investment and work efficiency.	159
12.4. Disproportions in foreign trade and foreign direct investment	160
12.5. Divergence of economic development by level of urbanization	161
12.6. Chinese provinces rank	163

13. Kapitał państwowy w systemie bankowym Federacji Rosyjskiej	
– <i>Lech Bartosik</i>	167
13.1. Kapitał państwowy w systemie bankowym – <i>pro et contra</i>	168
13.2. System bankowy Federacji Rosyjskiej	170
13.3. Kapitał państwowy w systemie bankowym Federacji Rosyjskiej	172
14. Klient jako główny podmiot współpracy warunkujący przewagę konkurencyjną przedsiębiorstw – <i>Aleksandra Kolemba</i>	183
14.1. Krótka charakterystyka relacji przedsiębiorstw z klientami	183
14.2. Poziomy relacji przedsiębiorstw z klientami	185
14.3. Czynniki sprzyjające nawiązywaniu relacji przedsiębiorstw z klientami	188
14.4. Przewaga konkurencyjna a relacje	189

Część 2

Państwo i społeczeństwo we współczesnej rzeczywistości globalnej

15. Zderzenie kultur prawnych – <i>Zdzisław Brodecki</i>	195
15.1. Zmysł ciągłości	196
15.2. Zmysł związku	198
15.3. Zmysł kierunku	200
16. Globalizacja – idea a rzeczywistość przemian cywilizacyjnych	
– <i>Andrzej Chodubski</i>	205
17. Jakie państwa zyskują na globalizacji? – <i>Ewa Polak</i>	217
17.1. Asymetria procesów globalizacji	217
17.2. Beneficjenci i ofiary globalizacji	221
17.3. Przypadek chiński	225
18. Mass media oraz Internet a przemiany kulturowo-cywilizacyjne współczesnego świata – <i>Sabina Bartosewicz</i>	233
18.1. Mass media a współczesne społeczeństwo świata	233
18.1.1. Rzeczywistość, socjalizacja i rozrywka w mass mediach	234
18.1.2. Mass media w kontaktach pośrednich, bezpośrednich i życiu społecznym	235
18.2. Internet jako podstawowe narzędzie komunikacji we współczesnym świecie	236
18.2.1. Komunikowanie komercyjne i społeczne w mass mediach	236
18.2.2. Rola człowieka w mass mediach	237
18.2.3. Internet uniwersalnym środkiem informacji w globalnej skali	238

18.3. Przemiany kulturowo-cywilizacyjne w obecnym świecie	240
18.3.1. Komunikowanie międzykulturowe w mass mediach	241
18.3.2. Czas, przestrzeń i rzeczywistość w świetle mass mediów.	241
19. Wyzwania edukacyjne w globalizującym się świecie – <i>Danuta Beger</i>.	247
19.1. Wyzwanie 1 – edukacja w wolności	247
19.1.1. Edukacja po roku 1989	247
19.1.2. Nurt antyautorytarny	248
19.1.3. Nurt pedagogiki krytycznej	249
19.1.4. Nurt emancypacyjny	250
19.2. Wyzwanie 2 – edukacja w świecie technologii informacyjnych	251
19.2.1. Wpływ zmian technologicznych na świadomość społeczną	251
19.2.2. E-edukacja odpowiedzią na współczesne wyzwania edukacyjne	252
20. Osobowość przedstawiciela społeczności lokalnej a globalizacja	
– <i>Gerard Kuźnik, Sabina Krawczyk</i>	255
20.1. Globalizacja.	256
20.2. Regulacje prawne przedstawiciela społeczności lokalnej.	256
20.3. Postulaty <i>de lege ferenda</i> dla przedstawicieli władz lokalnych	258
20.3.1. Przesłanka zdrowia kandydata na przedstawiciela władzy lokalnej	258
20.3.2. Przesłanka wiedzy	259
20.3.3. Przesłanki pozytywne.	259
20.3.4. Kryterium miejsca zamieszkania	260
20.3.5. Przesłanki etyczno-moralne przedstawiciela społeczności lokalnej.	260
21. Globalne nierówności a ekonomiczne wykluczenie cyfrowe – <i>Jan Kreft</i>	261
21.1. Trwałe rozwarstwienie	263
21.2. Wykluczenie cyfrowe.	263
21.3. Warunki rozwoju.	264
21.4. Podziały.	265
21.5. Koniec geografii	265
22. The "Socio-Exclusion" As A Phenomenon In The Information Society	
– <i>Poland's Case Over 2005-2008 Period – Teresa Kamińska</i>	269
22.1. Does the ICT development affects socio-exclusion?	270
22.2. Why are people socio-excluded from the information society?	274
23. Mobility Of The Network Society In Poland – <i>Grzegorz Dzwonnik</i>	281
23.1. Where are located Polish internet users?	283
23.2. Technical potential for mobility of the network society in Poland	288
23.3. Is the Polish network society a mobile one?	291

24. Manifestation Of Leadership Behavioural Petterns:	
Empirical Study Of Indian Managers – <i>Upasna Joshi</i>	295
24.1. Research Methodology	297
24.2. Analysis and Interpretation of Findings	299
24.3. Managerial Implications	307
25. System emerytalny w Norwegii – <i>Jarosław Poteraj</i>	309
25.1. Ogólna informacja o kraju	309
25.2. Rozwój historyczny systemu emerytalnego w Norwegii	311
25.3. System emerytalny w Norwegii – stan na 1 lipca 2009 roku	313
25.4. Wyzwania i przewidywane zmiany w systemie emerytalnym Norwegii	316
26. Stereotypy i uprzedzenia Polaków wobec narodów sąsiednich – tendencje zmian i ich społeczno-polityczne uwarunkowania – <i>Jarosław Załęcki</i>	321
26.1. Czesi i Słowacy	325
26.2. Litwini, Białorusini i Ukraińcy	326
26.3. Rosjanie i Niemcy	327
27. Społeczeństwo wiedzy i idea uczenia się przez całe życie. Analiza programu ERASMUS – <i>Anna Brzezińska</i>	333
27.1. Społeczeństwo wiedzy	333
27.2. Geneza idei uczenia się przez całe życie	335
27.3. Program Erasmus	337
28. Zagrożenia dla niezależnego dziennikarstwa. Kapitał zagraniczny w polskiej prasie regionalnej – <i>Lidia Pokrzycka</i>	345
28.1. Grupa Wydawnicza Polkapresse	345
28.2. Orkla Media/Mecom	347
28.3. Koncentracja prasy	350
28.4. Kapitał obcy a dziennikarze prasy lokalnej	351

Część 3

Ład międzynarodowy w dobie globalizacji

29. Migracje ludności we współczesnej rzeczywistości globalnej – <i>Rafał Majewski</i>	357
30. Dysproporcje społeczno-gospodarcze w regionach Unii Europejskiej w dobie globalizacji – <i>Magdalena Iljaszewicz</i>	365
30.1. Rozpiętości w rozwoju poszczególnych regionów Unii Europejskiej	367
30.2. Nierówności w regionach Unii Europejskiej a globalizacja	372

31. Afryka w drodze do społeczeństwa informacyjnego na tle innych regionów świata	
– <i>Anna Kuczyńska</i>	377
31.1. Rozwój Internetu w „cywilizacji przetrwania”	378
31.2. Ekspansja Internetu i regionalne dysproporcje w rozwoju społeczeństwa informacyjnego na świecie	383
31.3. „Cyfrowa przepaść” między Afryką i resztą świata	385
32. Działania Federacji Rosyjskiej w sferze międzynarodowej	
– <i>Natalia Bednarczyk</i>	391
32.1. Nowe położenie strategiczne	391
32.2. Siła i prestiż międzynarodowy Federacji Rosyjskiej.	392
32.2.1. Formy oddziaływania międzynarodowego Federacji Rosyjskiej.	393
32.2.2. Główne źródła ograniczeń międzynarodowej pozycji Federacji Rosyjskiej	394
32.3. Udział Rosji w organizacjach międzynarodowych i gospodarczych.	396
32.4. Działania rosyjskiej polityki zagranicznej na obszarze Azji Centralnej	398
32.5. Polityka Rosji w ramach „bliskiej zagranicy” WNP	400
32.6. Miejsce Federacji Rosyjskiej w stosunkach międzynarodowych.	401
33. Wybrane aspekty polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej wobec Unii Europejskiej w latach 1991-2008 – <i>Magdalena Bierowiec</i>	407
33.1. Zmienność rosyjskiej polityki wobec Unii Europejskiej	408
33.2. PCA początkiem strategicznego partnerstwa?	409
33.3. Współpraca naukowo-techniczna	412
33.4. Wymiar Północny Unii Europejskiej	412
33.5. Rosyjskie społeczeństwo wobec Unii Europejskiej.	413
33.6. Z Unią, czy poza Unią?	415
34. Wpływ przemian politycznych i gospodarczych w Regionie Kurdyjskim północnego Iraku na sytuację Kurdystanu Syryjskiego – <i>Maria Giedz</i>	423
34.1. Region Kurdyjski	424
34.2. Uwarunkowania polityczne	426
34.3. Syryjska Republika Arabska a syryjski Kurdystan	427
34.4. Tło gospodarcze syryjskiego Kurdystanu	429
34.5. Kurdowie w Syrii	430
34.6. Nadzieja na zmiany polityczne	431
34.7. Upadek gospodarki na terenach kurdyjskich	432
35. „Partnerstwo Wschodnie” a dziedzictwo tożsamości obywatelskiej mieszkańców dawnej Rzeczypospolitej – <i>Artur Roland Kozłowski</i>	439

Wprowadzenie

Trywialnym jest stwierdzenie, że współczesny świat charakteryzuje sieć złożonych powiązań i zależności wynikających zarówno z niespotykanej wcześniej dynamiki rozwoju, jak i głębokich dysproporcji rozwojowych. Implikuje ono jednak kolejną konstatację. Globalizacja, o której traktuje w ostatnich latach wielu autorów, ma *de facto* dwa oblicza. Z jednej strony następuje przyspieszenie rozwoju, wzrost standardów życia społeczeństw wielu krajów. Dokonują się przemiany kulturowe, pojawiają się zunifikowane, wspólne wzorce zachowań i myślenia. Wszystko to, chociaż nie zawsze jest pozytywnie oceniane, składa się na postęp cywilizacyjny ludzkości i postęp ten znamionuje. Jednocześnie, obok świata, który osiągnął już poziom rozwoju postindustrialnego, występują regiony biedy, nędzy, głodu, chorób epidemicznych, analfabetyzmu etc. Ten drugi obszar świata jak gdyby zastygł w rozwoju, często na poziomie sprzed setek czy nawet tysięcy lat. Są bowiem dotąd kraje, zwłaszcza w rejonie Afryki Subsaharyjskiej, w których głównym źródłem PKB pozostaje koczownicza hodowla bydła. Ten obszar biedy i niedorozwoju, to właśnie druga twarz zjawisk i procesów o charakterze globalnym.

Gdyby jednak świat był tylko dychotomicznie podzielony na obszary bogactwa i biedy czy kraje rozwinięte i pozostające w niedorozwoju, jego postrzeganie i wyjaśnianie byłoby stosunkowo proste. Tymczasem, jak wiadomo, znaczna część krajów i społeczeństw znajduje się na pośrednim etapie rozwoju. Wyszły one już z obszaru absolutnej nędzy, lecz nadal pozostają na peryferiach gospodarki światowej czy współczesnej cywilizacji. Oznacza to, że mają one jeszcze do pokonania określony dystans aby znaleźć się w światowym centrum cywilizacyjnym, czyli wśród najwyżej rozwiniętych.

Złożony i zdywersyfikowany konglomerat systemowy jakim jest współczesny świat, ma do rozwiązania nieskończoną liczbę dylematów. W swojej istocie ich rozwiązywanie, czy też jak moglibyśmy inaczej powiedzieć udzielanie odpowiedzi na wyzwania, kształtuje sieć różnorodnych relacji opartych na zasadach współpracy i tolerancji, ale również nie wolnych od konfliktów.

Niniejsza praca, składająca się z esejów wielu wybitnych Autorów, stanowi przyczynek, jest próbą ukazania różnorodności wyzwań ekonomicznych i politycznych dzisiejszego świata. Prezentowany jest w niej wybór dylematów oczekujących na rozwiązanie w skali globalnej lub w wybranych krajach czy regionach. Przykładowo omawia się tu problemy integracji, współczesnego kryzysu gospodarczego czy też polskiej transformacji systemowej. Prezentuje się także wybrane aspekty funkcjonowania systemów społeczno-ekonomicznych wyzwalających się z komunizmu takich potęg światowych jak Chiny i Rosja. Oddzielnym przedmiotem dyskursu zamieszczonych tu esejów jest państwo i jego rola we współczesnych systemach społeczno-gospodarczych, czy też rola edukacji, wiedzy i informacji w procesach rozwojowych. Są również opracowania, które podnoszą podkreślany już problem globalnych, a także regionalnych nierówności rozwojowych i wynikających z nich konsekwencji.

Reasumując należy stwierdzić, że myślą przewodnią wszystkich zamieszczonych w tej książce esejów jest naprawianie niedoskonałego, lecz wciąż rozwijającego się dla dobra ludzkości świata. Ich różnorodność tematyczna i interpretacyjna stanowi natomiast pozytywne potwierdzenie co do możliwości diagnostycznych współczesnej nauki i współczesnych uczonych.

prof. dr hab. Jan Wiśniewski

Część 1

EKONOMICZNY WYMIAR GLOBALIZACJI

Integracja i globalizacja w dobie kryzysu

*Stanisław Swadźba**

Integracja i globalizacja to bez wątpienia dwa najważniejsze procesy społeczno-gospodarcze współczesnego świata. Obecny rozwój gospodarki światowej jest silnie związany z tymi procesami. Zarówno integracja, jak i globalizacja wywierają ogromny wpływ na życie gospodarcze, a także społeczne, polityczne itp. Nic więc dziwnego, że są one przedmiotem badań ekonomistów oraz przedstawicieli wielu innych nauk społecznych (socjologów, politologów, filozofów itd.). Te dwa pojęcia należą ostatnio do najczęściej używanych w literaturze z dziedziny nauk społecznych, a także w prasie popularnonaukowej, czy nawet codziennej.

Ekonomistów zajmujących się powyższą problematyką interesują różne zagadnienia. Są to m.in.: istota integracji i globalizacji, przyczyny występowania tych procesów, związane z tym koszty i korzyści, a także czynniki determinujące ich charakter i rozwój. Niniejsze opracowanie mieści się w ramach ostatniego zagadnienia. Celem opracowania jest bowiem pokazanie wpływu obecnego kryzysu na te dwa procesy – międzynarodową integrację regionalną oraz globalizację. Czy te dwa procesy – na skutek działania kryzysu – ulegną przyspieszeniu, czy spowolnieniu? Czy integracja i globalizacja, które w ostatnich latach prowadziły do konwergencji systemowej w gospodarce światowej, nie zmienią kierunku działania, a mianowicie będziemy mieli do czynienia z dywergencją? Na te i inne pytania starano się dać odpowiedź. Należy jednak podkreślić, że zbyt krótki czas upłynął od pojawienia się kryzysu w gospodarce światowej, kryzys ten jeszcze się nie zakończył. Nie ujawniły się więc jeszcze wszystkie skutki kryzysu. Trudno więc na dzień dzisiejszy jednoznacznie odpowiedzieć jakie będą perspektywy integracji i globalizacji. Prognozowanie – w sytuacji kiedy ekonomiści nie przewidzieli obecnego kryzysu – jest bardzo ryzykowne. To jednak nie znaczy, że powyższymi zagadnieniami nie należy się zajmować.

W niniejszym opracowaniu przedstawiona zostanie najpierw – nie wchodząc szczegółowo w istotę tych procesów – zależność między międzynarodową integracją (Autora interesują głównie jej aspekty ekonomiczne) a globalizacją. W dalszej części omówiona zostanie skrótowo istota i specyfika obecnego kryzysu. W kolejnym punkcie ukazany zostanie prawdopodobny wpływ kryzysu na proces międzynarodowej integracji gospodarczej. Autor ograniczył się tutaj do najbliższej nam, a jednocześnie najbardziej rozwiniętej, integracji europejskiej. Pokazuje ewentualny wpływ kryzysu na proces „poszerzania” i „pogłębiania” integracji europejskiej. Ostatni punkt zawiera rozważania na temat wpływu kryzysu na proces globalizacji. Wnioski z przeprowadzonych badań przedstawione zostały w Zakończeniu.

* Prof. dr hab., Akademia Ekonomiczna w Katowicach.

1.1. Integracja a globalizacja¹

Określenie czym jest integracja oraz globalizacja nie jest sprawą prostą. W bogatej literaturze przedmiotu istnieje wiele definicji, które uwzględniają różne aspekty tych procesów zachodzących w gospodarce światowej. W tym miejscu trzeba podkreślić, że integracja i globalizacja wywoływane są często przez te same przyczyny i wywołują podobne skutki. Z tego względu czasami tych pojęć używa się zamiennie. Najczęściej jednak pojęcia te występują obok siebie i traktowane są jako odrębne zjawiska społeczno-ekonomiczne.

Jaka jest wobec tego relacja między nimi? Jakie są powiązania, zależności pomiędzy międzynarodową (regionalną) integracją gospodarczą a globalizacją? Na te pytania starano się znaleźć odpowiedzi w niniejszym punkcie. Będzie to subiektywna ocena, która powstała w trakcie studiowania wielu publikacji na temat integracji gospodarczej oraz globalizacji, a także na podstawie własnych przemyśleń autora. Należy zaznaczyć, że przedmiotem rozważań nie jest wchodzenie w spory definicyjne, czym jest międzynarodowa (regionalna) integracja gospodarcza i globalizacja, jakie są jej cechy, korzyści, zagrożenia itd. Zajęłoby to z pewnością wiele miejsca w niniejszym opracowaniu, które jest zasadniczo poświęcone innym kwestiom. Ograniczono się więc jedynie do ukazania zależności między nimi.

W literaturze ekonomicznej na temat międzynarodowej integracji gospodarczej (regionalizacji) i globalizacji można się spotkać z różnorodnymi ujęciami i podejściami do tych procesów. Niektórzy autorzy wprost przedstawiają swoje stanowisko na ten temat, inni unikają tego. Jednak opowiadając się za takim bądź innym podejściem do globalizacji, chcąc nie chcąc, zajmują również określone stanowisko w kwestii: integracja – globalizacja. Można więc wyróżnić co najmniej cztery podejścia do relacji integracja – globalizacja.

1.1.1. Integracja jako element globalizacji – globalizacja jako suma procesów integracyjnych

Międzynarodowa integracja gospodarcza jest elementem globalizacji. W warunkach globalizacji mamy do czynienia z integracją bardzo wielu działań, procesów, podmiotów gospodarczych, rynków, gospodarek itd. To w efekcie prowadzi do powstania globalnej sieci powiązań produkcyjnych, technologicznych, finansowych i handlowych między krajami oraz przedsiębiorstwami na świecie. Tak pisze B. Liberska. Taki pogląd nie jest odosobniony. Wynika to również z tego, że te dwa procesy w ostatnich latach idą ze sobą w parze. Lata 90. XX wieku i początek XXI wieku to okres, w którym bardzo głośno mówi się o globalizacji, a równocześnie mamy do czynienia z pogłębianiem i poszerzaniem międzynarodowej integracji gospodarczej.

Według tego poglądu międzynarodowa integracja gospodarcza to globalizacja w skali regionalnej, to inaczej globalizacja lokalna. W literaturze przedmiotu przyjęło się już pojęcie „glocalizacja”. Można by stosować również inne terminy, takie jak: globo-regionalizacja, gregionalizacja czy regionalizacja (S. Flejterski, P.T. Wahl). Integrację traktuje się jako element globalizacji, bo chodzi tutaj o opisanie procesu globalizowania się w skali regionów. Ponadto, zdaniem wielu autorów, globalizacja ma charakter regionalny. Swoim zasięgiem objęła tylko niektóre regiony. W praktyce ma się na myśli kraje

tw. „Triady” (Unia Europejska oraz pozostałe kraje Europy Zachodniej, USA z Kanadą, Japonia i „Azjatyckie Tygrysy”).

Na takie podejście wskazuje również szereg definicji globalizacji, gdzie globalizację traktuje się jako – w pewnym stopniu – sumę procesów integracyjnych. W tym miejscu można podać definicję globalizacji A. Zorskiej, która – wykorzystując wiele innych definicji – określa globalizację jako: „[...] dokonujący się na świecie długofalowy proces integrowania coraz większej liczby krajowych gospodarek ponad ich granicami, dzięki rozszerzeniu oraz intensyfikowaniu wzajemnych powiązań (inwestycyjnych, produkcyjnych, handlowych, kooperacyjnych), w wyniku czego powstaje ogólnoswiatowy system ekonomiczny o dużej współzależności i znaczących reperkusjach działań podejmowanych/toczących się nawet w odległych krajach”. Można również przytoczyć lapidarną definicję L. Zache- ra, który nazywa globalizację postępującą planetarną integracją w gospodarce światowej.

Czy tak rzeczywiście jest? Do tego poglądu można mieć pewne zastrzeżenia. Píše o tym m.in. S. Miklaszewski. Po pierwsze, czy integracja może być elementem globalizacji, jeżeli – historycznie biorąc – integracja jest zjawiskiem wcześniejszym niż globalizacja (tak uważa większość badaczy). Po drugie, czy globalizacja nie objęła swoim zasięgiem krajów będących na niższym poziomie rozwoju? Zdaniem wielu, zwłaszcza przeciwników procesu globalizacji, tak. Po trzecie, i ten argument wydaje się być najważniejszy, globalizacja – nawet jeżeli jest sumą procesów integracyjnych w skali regionów – to coś więcej, to nowa jakość.

1.1.2. Globalizacja jako wyższy etap integracji

To podejście jest związane z wcześniejszym rozumieniem zależności integracja – globalizacja. Jeżeli integracja gospodarcza to proces gospodarczego scalania lub inaczej – dokonujący się w sferze gospodarki, proces łączenia w całość pewnych części, odrębnych dotąd elementów (w przypadku międzynarodowej integracji gospodarczej będą to dwa lub więcej kraje oraz ich gospodarki), to jest ona ściśle związana z globalizacją (E. Oziewicz). B. Liberska opisując proces globalizacji stwierdza: „Globalizacja gospodarki światowej jest więc procesem pogłębionej integracji międzynarodowej, w której następuje scalenie się rynków w taki sposób, że zacierają się granice między rynkami krajowymi i rynkami globalnymi”. Podobny wniosek można wyciągnąć z definicji globalizacji W. Szymańskiego (*Interesy i sprzeczności globalizacji. Wprowadzenie do ekonomii ery globalizacji*). Z kolei M. Czerny píše: „Z perspektywy geograficznej globalizacja to przejście od skali lokalnej, przez regionalną do globalnej”.

W innej książce W. Szymański (*Globalizacja. Wyzwania i zagrożenia*) píše: „Wkładem Europy dla procesu globalizacji są pionierskie osiągnięcia w zakresie ponadnarodowej politycznej i gospodarczej integracji [...]”, a dalej: „Europa stała się swoistym drogowskazem dla integracji regionalnej, a w konsekwencji etapem na drodze do wyższego zakresu integracji międzynarodowej jakim okazała się globalizacja”.

Z kolei A. Gwiazda podejmując rozważania na powyższy temat – nie odnosząc się wprost do integracji europejskiej – stwierdza: „Innymi słowy, członkostwo w regionalnym bloku handlowym można więc traktować jako swoistą próbę lub pierwszy etap przed pełniejszą integracją z gospodarką światową. W ramach danego ugrupowania regionalnego firmy krajów członkowskich stopniowo nabierają doświadczeń w procesie umiędzynaro-

dowienia swojej działalności najpierw w skali regionalnej i dopiero po paru latach mogą rozszerzyć swoją działalność w skali globalnej”. Podobnie sądzi chyba B. Liberska, która, w jednym ze swoich artykułów, pisze: „Przejdźcie od gospodarki narodowej do gospodarki globalnej jest bardzo trudnym zadaniem. Stąd też istnienie regionalnych ugrupowań może być naturalnym krokiem w procesie ewolucyjnych zmian ku gospodarce globalnej”.

Nasuwa się pytanie: czy globalizacja była celem integracji? Trzeba jednoznacznie stwierdzić, że nie. Celem europejskiej integracji gospodarczej – zgodnie z art. 2 traktatu rzymskiego – było przede wszystkim przyczynienie się do harmonijnego rozwoju życia gospodarczego we Wspólnocie (Europejska Wspólnota Gospodarcza), stałego i zrównoważonego wzrostu gospodarczego, większej stabilności, szybszego wzrostu stopy życiowej i ściślejszych związków między krajami członkowskimi. Środki, które miały służyć do osiągnięcia tych celów to stopniowe wyeliminowanie barier w przepływie towarów, zniesienie przeszkód w wolnej cyrkulacji osób, usług i kapitału itd. Osiągając te cele Europa pokazała chociażby korporacjom transnarodowym, jakie możliwości istnieją przed nimi w warunkach swobody przepływu towarów, usług, a przede wszystkim czynników wytwórczych. Pokazała korzyści jakie można osiągnąć ze swobody alokacji kapitału.

W tym miejscu trzeba jednak wyraźnie stwierdzić, że integracja i globalizacja różnią się między sobą. Integracja to proces świadomy, odgórnie narzucony, głównie przez państwo. Natomiast globalizacja to proces spontaniczny, oddolny, chociaż ogromną rolę odgrywają tutaj główni aktorzy tego procesu – korporacje transnarodowe, a także instytucje międzynarodowe – MFW, WTO i inne. Pogląd ten reprezentują prawie wszyscy piszący na temat międzynarodowej integracji gospodarczej i globalizacji.

1.1.3. Integracja i globalizacja jako dwa przeciwstawne procesy

Integracja i globalizacja czasami są traktowane jako dwa przeciwieństwa. Globalizację przeciwstawia się regionalizacji (integracji), używa się tych pojęć podobnie jak: globalizacja – fragmentaryzacja, integracja – dezintegracja, globalizacja – regionalizacja, homogenizacja – dyferencjacja, globalność – lokalność (Flejterski, P. T. Wahl). Jeżeli bowiem globalizacja prowadzi do integracji działalności gospodarczej w skali całego świata (gospodarki globalnej), to proces regionalizacji (integracji) prowadzi do podziału świata na bloki. Tak uważa A. Gwiazda.

Czy takie podejście jest właściwe? Na pierwszy rzut oka wydaje się, że nie. Jeżeli są to przeciwstawne procesy to integracja wykluczałaby globalizację i na odwrót. Inaczej mówiąc, albo globalizacja, albo integracja. W rzeczywistości jednak tak nie jest. Oznaczałoby to, że w Unii Europejskiej, najbardziej zintegrowanym obszarze – zarówno pod względem gospodarczym, jak i politycznym – nie ma miejsca na globalizację i ten proces jej nie dotyczy.

Jednak pogląd ten ma swoich zwolenników. Wiele krajów boi się globalizacji i szuka alternatywy w integracji, szuka schronienia w bloku integracyjnym (W. Szymański). J. Kleer pisze: „Regionalizacja, której szczególnym przejawem jest integracja, stanowi – z jednej strony – stan przejściowy w upowszechnianiu się procesów globalizacyjnych, zaś z drugiej – pewną formę obrony przed globalizacją. Jest to sprzeczność realnego świata [...]”, a dalej: „Regionalizacja w swoich założeniach ma łagodzić różnice i sprzeczności między różnymi gospodarkami, a równocześnie w jakiejś mierze eliminować negatywne

sutki związane z globalizacją”. Integracja wydaje się więc być panaceum na zło globalizacji. Regionalna integracja gospodarcza to próba uniknięcia negatywnych skutków globalizacji. Do nich najczęściej zalicza się: zaostrenie agresywnej konkurencji międzynarodowej, wzrost bezrobocia, ograniczenie suwerenności państw, chwiejność światowego systemu finansowego i szereg innych. Na ten aspekt zwracają również uwagę P. Bożyk i J. Miśala, którzy piszą, że „[...] integracja regionalna może być traktowana jako forma ochrony państw mniejszych i słabszych ekonomicznie przed niebezpieczeństwami wynikającymi z globalizacji. Oddzielnie kraje te nie miałyby szans w konkurencji globalnej, wspólnie zaś są w stanie sprostać wymogom tej konkurencji [...]”.

Trzeba pamiętać, że integracja gospodarcza to nie tylko Unia Europejska. To szereg innych ugrupowań integracyjnych, najczęściej ograniczających się do tworzenia strefy wolnego handlu. Występują one w Ameryce (NAFTA, Grupa Andyjska, MERCOSUR), Azji (ASEAN), Afryce (Wspólnota Gospodarcza Afryki Wschodniej), a także w Australii i Oceanii (SPARTECA). A. Gwiazda pisze: „Obecnie podstawowymi cechami wielu ugrupowań regionalnych jest także zapewnienie bezpieczeństwa krajów członkowskich oraz przeciwdziałanie wspólnymi siłami niektórym negatywnym skutkom globalizacji międzynarodowego życia gospodarczego”.

1.1.4. Integracja i globalizacja jako procesy odmienne, ale wzajemnie przenikające się

Integracja i globalizacja to procesy, które wzajemnie się przenikają. Nie są to procesy tożsame ze sobą, nie są – wzajemnie – swymi częściami, a ich relacje mogą być różne (L. Zacher). Nie można też mówić jedynie o sprzeczności między nimi. Pomędzy tymi procesami istnieje obszar, na którym istnieje zgodność tych procesów i przestrzeń sprzeczności. Na te aspekty zwracano już uwagę wcześniej. Integracja gospodarcza poprzedzała proces globalizacji, jednak od pewnego czasu te procesy występują łącznie, wzajemnie się na siebie nakładają.

Integracja niewątpliwie – jak już stwierdzono – miała wpływ na globalizację, przyczyniła się do jej powstania i rozwoju (skoro integracja się sprawdziła, to róbmy to na szerszą skalę – globalizujemy się). Nie jest to jednak zależność jednostronna. Globalizacja wpływa również na integrację. Można powiedzieć, inna była integracja zanim pojawiła się globalizacja, tzw. stara integracja. Według W. Szymańskiego stara integracja dążyła do wzrostu efektywności gospodarowania poprzez wzrost podziału pracy i skali produkcji opartych jeszcze na logice rynku działającego w ramach gospodarki narodowej. Nowa integracja (po pojawieniu się globalizacji), to dążenie do koncentracji siły ekonomicznej i politycznej by odpowiednio przygotować się do konkurencji i ochrony wartości społecznych i demokracji w warunkach gospodarki opartej na logice rynku globalnego. Z kolei o „nowym regionalizmie” pisze B. Liberska, który – jej zdaniem – stara się wbudować w świat po zimnej wojnie i w reguły obecnego etapu globalizacji. Jego najważniejszą cechą jest to, że ma większy zasięg i otwarcie na inne kraje oraz dążenie do szerszych globalnych powiązań gospodarczych. Z tego też względu używa się określenia „otwarty regionalizm” (A. Gwiazda).

Jednak globalizacja nie zastąpiła integracji. Stała się wyzwaniem do integracji. Jak widać, jest impulsem do rozwoju integracji regionalnej (burzliwy rozwój międzynarodowej

integracji regionalnej w ostatnich latach). W warunkach globalizacji, kiedy osłabiona jest rola państwa narodowego, ucieczka do regionalnych ugrupowań integracyjnych wydaje się być pewnym rozwiązaniem, zwłaszcza dla krajów małych i średnich.

Można powiedzieć, że integracja, niezależnie od jej postaci i formy, w ogromnej mierze koreluje z istotą globalizacji. Integracja podąża z globalizacją w jednym kierunku. Integracja i globalizacja wzajemnie się wspierają, umacniają. G.W. Kołodko pisze: „... współczesny regionalizm jest jednak bardziej wehikułem promującym globalizację niż barierą na drodze jej rozwoju albo tarczą przed nią chroniącą”. Pokazuje to rzeczywistość gospodarcza. Ostatnie lata to gwałtowny rozwój procesów integracyjnych w gospodarce światowej, jak i globalizacji działalności gospodarczej. W tym rozumieniu – zdaniem P. Bożyka i J. Misali – są zjawiskami konkurencyjnymi (zachodzą bowiem równolegle) i komplementarnymi (integracja stanowi formę przejściową między gospodarowaniem w skali jednego państwa i w skali globalnej).

Wydaje się, że powyższe podejście do relacji: integracja – globalizacja jest najwłaściwsze. Uwzględnia ono zarówno te aspekty, które były zawarte we wcześniejszych podejściach, jak i nowe elementy. Jest bardziej otwarte na inne poglądy. Jest to podejście eklektyczne, które najlepiej oddaje istotę problemu. Trzeba jednak podkreślić, że bez wyjaśnienia i zrozumienia wcześniejszych podejść nie jesteśmy w stanie w pełni zrozumieć zależności występujących między integracją a globalizacją.

1.2. Istota obecnego kryzysu

Obecny kryzys to typowy kryzys gospodarczy, dla którego charakterystyczne są takie cechy, jak: spadek PKB (ujemne tempo wzrostu gospodarczego), wzrost liczby bezrobotnych oraz stopy bezrobocia, zmniejszenie się obrotów w handlu międzynarodowym itd. Różni się jednak tym od wielu wcześniejszych kryzysów gospodarczych, że zapoczątkował go kryzys finansowy (załamanie się rynku kredytowego i upadek wielu banków). Ten z kolei wywołany został kryzysem na rynku nieruchomości².

W odróżnieniu od wcześniejszych kryzysów finansowych obecny pojawił się nie na peryferiach gospodarki światowej, ale w jej centrum. Kryzys wywołała bańka kredytów hipotecznych, która pojawiła się przede wszystkim w USA. Stany Zjednoczone odeszły od zdrowych zasad polityki pieniężnej. Przez dłuższy czas utrzymywane były tam nienaturalnie niskie stopy procentowe, które wywołały boom na rynku mieszkaniowym. Został on sztucznie rozdęty przez banki, które masowo oferowały kredyty na zakup nowych mieszkań. Spowodowało to wzrost popytu i cen na tym rynku. Bańka musiała pęknąć. Pierwsze oznaki tego kryzysu pojawiły się w drugiej połowie 2007 r., najpierw w USA, a później w innych krajach. Stosunkowo szybko kryzys ten objął sferę realną. Spadek popytu musiał spowodować spadek produkcji, a tym samym spadek PKB (kurczenie się gospodarek). Pod koniec 2008 r. kryzys gospodarczy objął swoim zasięgiem większość krajów. Szczegółowe dane dla krajów UE, USA i Japonii pokazuje tabela 1.1.

W większości krajów PKB spadł od drugiego kwartału 2008 r. (w porównaniu z poprzednim kwartałem). Spadek ten był coraz większy. W pierwszym kwartale 2009 r. PKB UE (27) zmniejszył się o 2,4% (najwięcej na Słowacji – 11,4%, Łotwie – 11,2% i Litwie

Tabela 1.1. Tempo wzrostu PKB

	Zmiany w porównaniu z poprzednim kwartałem (w %)				Zmiany w porównaniu z tym samym kwartałem poprzedniego roku (w %)			
	2008 II	2008 III	2008 IV	2009 I	2008 II	2008 III	2008 IV	2009 I
UE (16)	-0,3	-0,4	-1,8	-2,5	1,5	0,5	-1,7	-4,9
UE (27)	-0,2	-0,4	-1,8	-2,4	1,7	0,7	-1,6	-4,7
UE (15)	-0,3	-0,4	-1,8	-2,5	1,4	0,4	-1,7	-4,8
USA	0,7	-0,1	-1,6	-1,4	2,1	0,7	-0,8	-2,5
Japonia	-0,6	-0,7	-3,6	-3,8	0,6	-0,3	-4,4	-8,4

[UE (16) – kraje strefy euro, UE (27) – cała Unia, UE (15) – „stara” Unia]

Źródło: Eurostat, newsrelease, euroindicators, 100/2009.

– 10,5%). Nie zmienił się na Cyprze, a wzrósł jedynie w Polsce (0,4%). W USA wynosił on -0,4%, a w Japonii -3,8%. W porównaniu z I kwartałem roku poprzedniego spadek wyniósł 4,7% w UE (27). Największy był na Łotwie (-18,6%), w Estonii (-15,1%) i na Litwie (-11,8). Wzrósł jedynie PKB Polski (1,9%), Cypru (1,5%) oraz Grecji (0,3%). PKB USA zmniejszył się o 2,5%, a Japonii – 8,4%³.

Spadkowi produkcji towarzyszył spadek zatrudnienia i wzrost stopy bezrobocia. Według szacunków Eurostatu w czerwcu 2009 w UE (27) bez pracy było 21,526 mln osób. Stopa bezrobocia wynosiła 8,9% (6,9% w czerwcu 2008 r.). Najniższą stopę bezrobocia odnotowano w Holandii (3,3%) i Austrii (4,4%), a największą w Hiszpanii (18,1%), na Łotwie (17,2%) i w Estonii (17%). Wszystkie kraje członkowskie odnotowały wzrost stopy bezrobocia. W Stanach Zjednoczonych stopa bezrobocia zwiększyła się w tym czasie z 5,6% do 9,5%, a w Japonii z 4,1% do 5,2% (maj 2009)⁴.

W wyniku kryzysu zwiększył się deficyt budżetowy. W UE (27) w 2007 r. wynosił 0,8%, a w 2008 r. 2,3%. Największy deficyt (2008) odnotowały: Irlandia (7,1%), Wielka Brytania (5,5%), Rumunia (5,4%), Grecja (5,0%) i Malta (4,7%). Pod koniec 2008 r. widoczna była tendencja do wzrostu deficytu budżetowego. W 2009 r. będzie on prawdopodobnie jeszcze wyższy. Wzrost deficytu budżetowego odnotowano również w Japonii, a zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych. Także w tych krajach przewiduje się jego dalszy wzrost⁵. Wzrósł również dług publiczny. W 2008 r. w dziewięciu krajach członkowskich UE dług ten przekroczył 60% PKB (Włochy, Grecja, Belgia, Węgry, Francja, Portugalia, Niemcy, Malta i Austria)⁶.

Kryzys ten miał również przełożenie na wielkość eksportu i importu. Znacznie zmniejszyły się międzynarodowe obroty towarowe. W I kwartale 2009 r. (w porównaniu do I kwartału 2008 r.) w krajach UE (27) eksport zmniejszył się o 15,3%, a import o 12,4%. Spadek wystąpił we wszystkich krajach. Największy spadek eksportu był w Finlandii, Słowacji, Włoszech, Portugalii, Czechach i Grecji (powyżej 20%), a importu na Litwie, w Rumunii i Estonii (powyżej 30%). W Stanach Zjednoczonych eksport zmniejszył się o 11,5%, import o 17,2%. W Japonii odpowiednio – 36,8% (!) i 14,7%⁷.

Kryzys ten wpłynął na gospodarkę światową, zarówno – jak to pokazano – na sferę realną (tempo wzrostu gospodarczego, stopa bezrobocia, deficyt budżetowy itp.), jak i sferę regulacyjną (zmiana polityki gospodarczej państwa). Najczęściej był to zwrot w stronę interwencjonizmu państwowego (ratowanie upadających banków, a z czasem przedsiębiorstw przemysłowych o strategicznym znaczeniu, zwiększanie popytu globalnego poprzez pompowanie do gospodarki dodatkowych pieniędzy). Jego skutki dotknęły ekonomiczne, a także pozaekonomiczne aspekty życia (kultura i polityka). Niektóre z nich już są widoczne, a inne

z pewnością ujawnią się później. Kryzys ten – ze względu na jego charakter i rozmiar – nie mógł nie wpłynąć na dwa główne procesy społeczno-gospodarcze – międzynarodową integrację i globalizację. Wpływ ten będzie omówiony w kolejnych rozdziałach.

1.3. Wpływ kryzysu na proces międzynarodowej integracji

Obecny kryzys wywołał już pewne skutki, zarówno pozytywne, jak i na negatywne, na proces międzynarodowej integracji. Możemy tutaj wyodrębnić jego wpływ na proces „poszerzania” (zwiększenie liczby krajów uczestniczących w integracji) oraz „pogłębiania” (przechodzenie na coraz wyższy stopień integracji – od strefy wolnego handlu i unii celnej do wspólnego rynku i unii gospodarczo-walutowej). W tym miejscu ograniczymy się jedynie do integracji europejskiej, która obejmuje największą liczbę państw uczestniczących w tym procesie (27), a ponadto jest to najbardziej rozwinięte ugrupowanie integracyjne (unia gospodarczo-walutowa) w porównaniu z ugrupowaniami integracyjnymi na innych kontynentach.

1.3.1. Wpływ kryzysu na proces „poszerzania” integracji europejskiej

Początki współczesnej integracji europejskiej sięgają lat 50. XX wieku. Rozpoczęło ją 6 krajów (Francja, Niemcy, Włochy, Belgia, Holandia i Luksemburg), które powołały Europejską Wspólnotę Węgla i Stali (EWWiS), a później Euratom i Europejską Wspólnotę Gospodarczą (EWG). Na początku lat 70. (1973) do grupy tej dołączyła Wielka Brytania, Irlandia i Dania (tzw. „6” przekształciła się w „9”). Kolejne rozszerzenia miały miejsce w latach 80. W roku 1981 do EWG dołączyła Grecja („10”), a w 1986 Hiszpania i Portugalia („12”). W latach 90., już do Unii Europejskiej (UE), przystępują: Austria, Finlandia i Szwecja („15”). Upadek systemu socjalistycznego spowodował, że w 2004 r. do UE dołączyły: Polska, Czechy, Słowacja, Węgry, Słowenia, Litwa, Łotwa, Estonia, a także Cypr i Malta („25”), a w 2007 r. Bułgaria i Rumunia („27”). Obecnie UE jest największym ugrupowaniem integracyjnym na świecie. Nie tylko pod względem liczby państw, ale również pod względem liczby ludności, potencjału gospodarczego, a także politycznego znaczenia na świecie.

Dwa ostatnie rozszerzenia przyczyniły się do rozpoczęcia dyskusji na temat granic UE (gdzie kończy się Europa w ujęciu geograficznym, cywilizacyjnym, kulturowym itp.). Z tego względu przyhamowany został proces włączania Turcji do UE. Również zmalały szanse akcesji pozostałych krajów postsocjalistycznych Europy Środkowo-Wschodniej. Pojawiły się pomysły przeprowadzenia referendum we wszystkich krajach członkowskich UE przed przyjęciem kolejnych państw. W praktyce uniemożliwiłoby to dalsze rozszerzenie UE. Do niedawna przesądzone było jedynie przystąpienie do UE Chorwacji. Po tej akcesji miała być dłuższa przerwa.

Czy obecny kryzys wpłynie na zmianę liczby krajów członkowskich? Prawdopodobnie tak. Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że do UE szybko dołączy Islandia. Jeżeli tak się stanie to będzie to ewidentny skutek kryzysu. Z tego względu należałoby nieco szerzej omówić ten przypadek.

Jak podały media, 16 lipca 2009 r. rząd Islandii podjął decyzję o rozpoczęciu negocjacji akcesyjnych. Dzień później ambasador Islandii w Szwecji poinformował o tym rząd szwedzki (Szwecja przewodzi UE w drugiej połowie 2009 r.). 23 lipca podanie o członkostwo w Unii wręczył Szwedom w Sztokholmie islandzki minister spraw zagranicznych Ossur Skarphedinsson. Reykjavik chciałby przystąpić do Unii już w 2012 roku. Byłaby to najszybsza akcesja.

Jeszcze do niedawna nikt w Islandii nie myślał o członkostwie w UE. Większość Islandczyków nie chciała tego. Obawiano się, że wtedy Bruksela będzie decydować o rybołówstwie, głównej gałęzi islandzkiej gospodarki, a zagraniczni rybacy przyplłyną łowić na islandzkich wodach. Islandia uważała, że – jako bogaty kraj – może sobie radzić sama. Nie starała się więc wcześniej o członkostwo, chociaż chętnie zostałaaby przyjęta do Unii. Obecnie negocjacje będą z pewnością znacznie trudniejsze.

Co zatem wpłynęło na zmianę zdania? Bez wątplenia był to kryzys finansowy i gospodarczy, który bardzo silnie dotknął Islandię. Uzmysłowił on Islandczykom, że obecnie nie ryby są najważniejsze. Zbankrutowały trzy największe islandzkie banki⁸, a także wiele innych firm, dramatycznie spadła wartość islandzkiej korony, znacznie skurczyła się gospodarka, zwiększyło się bezrobocie.

PKB Islandii zaczął spadać na początku 2008 r. W I kwartale 2009 r. był niższy o 3,6% w porównaniu z ostatnim kwartałem 2008 r., a o 3,3% w porównaniu z I kwartałem 2008 r. Radykalnie zmniejszył się import. W IV kwartale 2008 r. o 46,6%, a w I kwartale 2009 r. aż o 46,6% (w porównaniu z tym samym kwartałem roku ubiegłego)⁹. Przewiduje się, że PKB w cenach rynkowych w 2009 r. spadnie o 7%, a w 2010 tempo wzrostu gospodarczego w dalszym ciągu będzie ujemne (-0,8%). Spadek inwestycji, który wystąpił już w 2007 r., w 2009 r. ma wynieść 51,3%, a spadek konsumpcji prywatnej (rozpoczął się w 2008 r.) – 16,2%. Przewidywana stopa bezrobocia to 8,4% (2009) i 9,9% (2010). Warto dodać, że jeszcze w 2007 r. stopa ta wynosiła 2,3%. Przewidywany jest również duży deficyt w finansach publicznych oraz ujemne saldo na rachunku obrotów bieżących¹⁰.

Nic więc dziwnego, że Islandczycy szukają ratunku w UE, a w szczególności w przyjęciu euro¹¹. Negocjacje powinny być krótkie, gdyż Islandia należy do Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i przyjęła już większość przepisów obowiązujących w UE. Przedmiotem negocjacji będą przede wszystkim kwestie rybołówstwa, rolnictwa oraz walutowe. Pojawiły się jednak nowe problemy związane z kryzysem, których wcześniej nie było. W wyniku bankructwa banków oszczędności straciło około 200 tys. Brytyjczyków i 120 tys. Holendrów. Co prawda doszło już do podpisania porozumienia¹², ale nie ratyfikował go parlament. Holendrzy sugerują, że jest to warunek wstępny negocjacji.

1.3.2. Wpływ kryzysu na proces „pogłębiania” integracji europejskiej

Cechą charakterystyczną integracji europejskiej było jej „pogłębianie”, a mianowicie przechodzenie na coraz wyższy szczebel (stopień) integracji – od unii celnej, poprzez wspólny rynek do unii gospodarczo-walutowej. Osiągnięcie wyższego szczebla umożliwiałoby zawsze podpisanie kolejnych ważnych traktatów. Jeżeli unia celna powstała w wyniku przyjęcia traktatów rzymskich, to do powstania wspólnego rynku przyczyniło się podpisanie Jednolitego Aktu Europejskiego, a unii gospodarczo-walutowej – traktatu z Maastricht.

Ostatnim traktatem podpisanym przez wszystkie kraje członkowskie UE jest Traktat Lizboński. Jest to traktat zmieniający Traktat o Unii Europejskiej, tzw. traktat konstytucyjny, czy – takiego też używa się określenia – traktat reformujący. Zakłada on bowiem reformę instytucji UE. Ma uporządkować ramy prawne w jakich obecnie działa UE, a tym samym przyczynić się do jej lepszego funkcjonowania.

Ratyfikacja tego traktatu nie odbyła się bez przeszkód. W wyniku przeprowadzonego referendum Irlandia odrzuciła Traktat Lizboński, a tym samym uniemożliwiła jego wejście w życie¹³. Czy obecny kryzys wpłynie na zmianę podejścia do integracji europejskiej w Irlandii? Czy jest szansa na jego akceptację w kolejnym referendum, które ma się odbyć 2 października 2009 roku?

Wszystko wskazuje, że tak. Co prawda UE przyznała Irlandii gwarancje zachowania neutralności, własnej polityki podatkowej i przepisów aborcyjnych, ale nie będą to z pewnością czynniki decydujące o przyjęciu traktatu w referendum. Raczej – tak można sądzić – będzie to skutek kryzysu, który silnie dotknął Irlandię. W tym kraju również – w wyniku kryzysu finansowego – na skraju bankructwa stanęły największe banki Irlandii¹⁴ oraz pojawił się kryzys gospodarczy (spadek produkcji i wzrost bezrobocia)¹⁵. Społeczeństwo Irlandii mocno odczuło tego skutki. Prawdopodobnie uznało, że taki mały kraj nie powinien wychylać się z szeregu i działać razem z innymi państwami. Wskazują na to wyniki sondaży. Dobrym prognostykiem były wybory do Parlamentu Europejskiego. W wyborach tych klęskę poniósł główny przeciwnik pogłębiania integracji europejskiej – irlandzki milioner Declan Ganley. Jego paneuropejskie stowarzyszenie Libertas nie odniosła sukcesu w Irlandii, a także w innych krajach członkowskich UE. Ganley wycofał się z polityki. Prawdopodobnie więc wielu zwolenników Ganleya tym razem zagłosuje za przyjęciem traktatu. Zniknie więc ostatnia przeszkoda na drodze dalszego „pogłębiania” procesu integracji europejskiej.

Czy są inne oznaki, że kryzys będzie miał pozytywny wpływ na proces „pogłębiania” integracji europejskiej? Z pewnością tak. Do nich możemy zaliczyć:

- 1) Wzrost akceptacji dla wspólnej waluty euro. Szybko przyjąć euro chce – jak już wspomniano – Islandia. Jeżeli chodzi o „nowe” kraje członkowskie, to również rośnie akceptacja dla wspólnej waluty. W wyniku kryzysu finansowego spadła wartość narodowych walut w krajach nie należących do strefy euro. Najbardziej widoczne to było w Polsce i na Węgrzech. Zupełnie inna sytuacja była na Słowacji, która zdecydowała się na przyjęcie euro. Uniknęła w ten sposób spadku wartości swojej waluty. Wiele krajów obecnie żałuje, że nie podjęło wcześniej podobnej decyzji. Jednak teraz przyjąć euro będzie znacznie trudniej ze względu na większe wahania kursów walutowych, a także nie spełnienie kryteriów konwergencji z Maastricht (przede wszystkim ze względu na wzrost deficytu budżetowego). Odnosi się to m.in. do Polski. Można jednak zauważyć, że zmieniło się podejście do euro partii eurosceptycznych, które nie odrzucają już wspólnej waluty, bądź mówią – „porozmawiajmy o tym za 50 lat”. Obecnie częściej słyszymy: „poczekajmy, aż ustabilizuje się kurs złotego na niższym poziomie”.
- 2) Prawdopodobnie będziemy mieli do czynienia z większą koordynacją polityki pieniężnej i finansowej, i to zarówno w ramach Eurogrupy (ministrowie finansów strefy euro), jak i Ecofinu (ministrowie finansów 27 państw członkowskich UE). Rośnie szansa wprowadzenia nowych rozwiązań instytucjonalnych, znalezienia lepszego mechanizmu koordynacji krajowych polityk. Stało się jasne, że konieczne jest uzupełnienie polityki pieniężnej ponadnarodowymi rozwiązaniami w zakresie nadzoru finansowego¹⁶.

- 3) Rośnie szansa większej koordynacji polityki fiskalno-budżetowej. W odróżnieniu od polityki pieniężnej mechanizmy koordynacji polityki fiskalnej państw UE, w tym również państw strefy euro, są skromne. Nie ma tutaj odpowiednika Europejskiego Banku Centralnego. W okresie kryzysu widoczny jest brak rozwiązań instytucjonalnych w tym zakresie. Dla UE nie jest korzystne zróżnicowane podejście do deficytu budżetowego przez poszczególne kraje członkowskie. Jest to bardzo widoczne w przypadku Niemiec i Francji, które – nie konsultując podjętych rozwiązań – poszły w odmiennych kierunkach¹⁷. Zostało to źle ocenione przez kraje członkowskie UE. Może więc kryzys finansowy i gospodarczy skłoni państwa UE (bądź przynajmniej strefy euro) do większej koordynacji działań w tym zakresie. Funkcjonowanie wspólnej waluty, żeby przyniosło większe korzyści w skali makroekonomicznej (nie tylko stabilizację cen), wymaga również wspólnej polityki fiskalnej.
- 4) Możliwość zwiększenia zakresu wspólnej polityki w innych dziedzinach. Pojawienie się kryzysu spowodowało, że niektóre kraje próbowały wrócić do polityki protekcjonizmu. Widoczne to było w pierwszych miesiącach kryzysu, głównie na linii „stare” – „nowe” kraje. Spotkało się to ze zdecydowanym sprzeciwem „nowych” krajów, które – w niektórych gałęziach bardziej konkurencyjne ze względu na niższy poziom kosztów i cen – uznały, że mogą wiele stracić. Możliwe jest więc chociażby podjęcie nowych działań, które przyczynią się do przestrzegania zasad wspólnej polityki konkurencji.

Istnieją także silne obawy, że kryzys może się przyczynić do zahamowania procesu „pogłębiania” integracji europejskiej. Nie są one bezzasadne. Tak było w przeszłości. Największy po II wojnie światowej kryzys gospodarczy lat 70., który wystąpił łącznie z kryzysem energetycznym, ekologicznym, walutowym i innymi negatywnymi zjawiskami społeczno-ekonomicznymi, znacznie przyhamował proces integracji europejskiej (przecho-dzenie od unii celnej do wspólnego rynku). Lata 70., a także pierwsza połowa lat 80. to okres stagnacji, jeżeli chodzi o integrację w Europie Zachodniej.

Nic dziwnego, że obecny kryzys również rodzi obawy. Wspomniane wcześniej możliwości nie muszą być wykorzystane. Możliwy jest powrót wielu konfliktów i to zarówno między największymi krajami „starej” UE (przykład Niemiec i Francji, które mają chociażby inne wizje wychodzenia z deficytu budżetowego), jak i pomiędzy „starymi” i „nowymi” krajami (np. w sprawie bezpośrednich inwestycji zagranicznych).

Jaka będzie rzeczywistość? To, które siły zwyciężą trudno przewidzieć. Upłynął bowiem zbyt krótki czas od wybuchu kryzysu – kryzys jeszcze się nie zakończył. Prognozowanie jest trudne i w obecnych czasach – mając na uwadze fakt, że nikt nie przewidział obecnego kryzysu – bardzo ryzykowne. To jednak nie zwalnia od podejmowania różnorodnych rozważań na temat perspektyw integracji europejskiej.

1.4. Wpływ kryzysu na proces globalizacji

Trudno również w tej chwili ocenić wpływ kryzysu na proces globalizacji. Na podstawie zmniejszenia się obrotów w handlu międzynarodowym towarów, czy też rozmiarów bezpośrednich inwestycji zagranicznych nie możemy mówić o zahamowaniu procesu glo-

balizacji. Z tymi zjawiskami mamy zawsze do czynienia w okresie kryzysu. Ważna jest dłuższa perspektywa. Dopiero wtedy będziemy mogli ocenić rzeczywisty wpływ kryzysu na globalizację, czy globalizacja będzie prowadziła do konwergencji, czy też dywergencji gospodarki światowej.

Poglądy ekonomistów w tym zakresie są zróżnicowane. Jedni twierdzą, że współczesny kryzys doprowadzi do wzrostu znaczenia globalizacji i dalszej konwergencji systemowej, natomiast inni, że zmniejszy się rola globalizacji i wzrośnie znaczenie państwa narodowego. Warto się przyjrzeć jednym i drugim argumentom.

Jeżeli chodzi o argumenty na rzecz wzrostu znaczenia globalizacji i dalszej konwergencji systemowej to przede wszystkim jest to konieczność zwiększenia ponadnarodowej kontroli procesów gospodarczych, żeby w przyszłości nie doszło do podobnych wydarzeń. Konieczna jest nie tylko koordynacja polityki makroekonomicznej, ale wprowadzenie wspólnych standardów, nowych instytucji, które zajmowałyby się chociażby nadzorem systemu bankowego. Za takimi rozwiązaniami opowiadają się chociażby wybitni ekonomiści, laureaci Nagrody Nobla: J. E. Stiglitz czy P. Krugmann¹⁸.

Do grupy tej z pewnością możemy zaliczyć R. A. Mundella, również laureata Nagrody Nobla, współtwórcę euro. Twierdzi on, że dziś nie ma żadnego międzynarodowego systemu walutowego. Jest niszczący gospodarkę chaos. Najlepszą obroną jest budowanie ponadpaństwowych obszarów walutowych. Jest obecnie czas na podjęcie decyzji o nowym porządku światowym. Euro powinno objąć całą gospodarkę światową. Jest szansa na światową walutę¹⁹.

Globalizacji – zdaniem wielu autorów – nie da się zahamować, chociaż może być bardziej kontrolowana i jej negatywne skutki w większym stopniu łagodzone. Globalizację należy ucywilizować. Istnieje potrzeba – jak pisze J. Sachs – „oświeconej globalizacji”²⁰. Wydaje się, że obecny kryzys może się do tego przyczynić.

Inni ekonomiści wysuwają argumenty na rzecz zmniejszenia znaczenia globalizacji, czy też jej zaniku. G. Soros uważa, że zmiany pójdą dużo dalej niż ktokolwiek sądzi. Państwa mocniej wejdą w gospodarkę i zniszczą instytucje międzynarodowe. Żeby mieć sprawny globalny system, trzeba mieć globalne instytucje kontroli. Soros nie widzi oznak, żeby świat w tę stronę zmierzał. Soros widzi więc większe szanse dla państwa, a nie instytucji międzynarodowych²¹. Bardziej skrajne poglądy reprezentuje R.C. Altman. Pisze on, że dobiega kres rynkowego liberalizmu i rozpoczynają się nowe czasy interwencjonizmu państwowego, regulacji i pełzającego interwencjonizmu. Odwróceniu ulegają tendencje globalizacyjne, skurczy się także globalne przywództwo i międzynarodowa koordynacja. Kryzys obnażył słabość Stanów Zjednoczonych, a także UE. Wszystko to oznacza świat mniej niż dotąd zintegrowany²².

* * *

Trudno obecnie wyciągnąć jednoznaczne wnioski co do roli integracji i globalizacji we współczesnym świecie. Trudno przewidzieć, czy dominujący będzie proces konwergencji systemowej, czy dywergencji. Upłynął za krótki czas. Podejmując się jednak tego tematu, na podstawie zaistniałych wydarzeń, a także pojawiających się nowych zjawisk w gospodarce, możemy pokusić się o wyciągnięcie następujących wniosków:

- jeżeli chodzi o proces integracji to wydaje się, że obecny kryzys wpłynie raczej na umocnienie się tendencji prointegracyjnych (zarówno w przypadku „poszerzania”, jak i „pogłębiania” integracji),
- w Unii Europejskiej mało prawdopodobny jest proces dezintegracji, w wyniku kryzysu prawdopodobnie przystąpi do niej Islandia (oprócz Chorwacji), wzrośnie również zakres wspólnej polityki w niektórych dziedzinach (głównie polityka pieniężna i fiskalna),
- w innych ugrupowaniach integracyjnych również nasilą się procesy jej pogłębiania ze względu na ewidentne korzyści jakie z tego tytułu osiągnęła UE (proces naśladownictwa),
- proces globalizacji nie zostanie przyhamowany (jeżeli już to w krótkim okresie), nie będziemy także mieli do czynienia z jego przyspieszeniem, nie zmieni się więc wiele jeżeli chodzi o konwergencję (dywergencję) systemową w gospodarce światowej,
- globalizacja i integracja będą na siebie wzajemnie oddziaływać, pozytywne skutki integracji przełożą się na przyspieszenie procesu globalizacji, a ewentualne jej przyhamowanie na zmniejszenie roli globalizacji.

Przypisy

- ¹ Niniejszy punkt jest skróconą wersją części pracy Autora (punkt 2, rozdział III). Szerzej na ten temat zob. S. Swadźba, *Integracja i globalizacja a system gospodarczy. Wnioski dla Polski*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2007. W tym punkcie zrezygnowano z przedstawiania w przypisach literatury. Jest ona bardzo obszerna i znacznie rozszerzyłaby rozmiary niniejszego opracowania. Autor uznał, że powyższy punkt ma charakter wprowadzający i nie jest to konieczne.
- ² W literaturze przedmiotu nie ma zgody co do rzeczywistych przyczyn kryzysu. Najczęściej przedstawiane są dwa różne (sprzeczne) poglądy. Według jednych jest to nadmiar obecności państwa w gospodarce (zwolennicy liberalizmu), a według drugich jego brak (zwolennicy interwencjonizmu państwowego). W tym miejscu nie będziemy szerzej wchodzić w powyższe zagadnienia. Szerzej na ten temat zob. D. Rosati, *Przyczyny i mechanizm kryzysu finansowego w USA*, „*Ekonomista*” 3/2009.
- ³ Zob. Eurostat, newsrelease, euroindicators, 100/2009.
- ⁴ Zob. Eurostat, newsrelease, euroindicators, 112/2009.
- ⁵ Według OECD deficyt ten (jako procent PKB) będzie się kształtował na następującym poziomie: Japonia – -1,4 (2008), -3,3 (2009) i -3,8 (2010), USA – -5,3 (2008), -6,7 (2009) i -6,8 (2010). Zob. OECD Economic Outlook, December No. 84, Volume 2008, Issue 2.
- ⁶ Zob. Eurostat, newsrelease, euroindicators, 56/2009.
- ⁷ Zob. Eurostat, newsrelease, euroindicators, 100/2009.
- ⁸ Islandia przez lata korzystała ze swobody na rynkach kapitałowych i z braku regulacji w tym zakresie. Ten mały kraj aktywnie działał na rynkach finansowych. Islandzkie banki, oferując atrakcyjne oprocentowanie, zebrały około 3,8 mld dolarów depozytów od samych Brytyjczyków. Islandia, jak pisze „Financial Times” może być przykładem katastrofalnych skutków globalizacji. Podają za: „Gazeta Wyborcza”, 20 lipca 2009.
- ⁹ Eurostat, newsrelease, euroindicators, 100/2009.
- ¹⁰ OECD Economic Outlook 85 database. www.oecd.org
- ¹¹ D. Pszczółkowska, *Islandia wystąpiła o przyjęcie do UE*, „Gazeta Wyborcza”, 24 lipca 2009.
- ¹² Ostatecznie władze Wielkiej Brytanii i Holandii zwróciły oszczędności swoim obywatelom, a Islandia ma spłacać im długi w latach 2016-2024. Oprocentowanie pożyczki ustalono na 5,5%. Zob. „Gazeta Wyborcza”, 24 lipca 2009.
- ¹³ Należy dodać, że w Polsce Sejm i Senat ratyfikował powyższy traktat. Po powtórnym głosowaniu w Irlandii Prezydent RP traktat podpisał.

- ¹⁴ Z pomocy finansowej państwa musiały skorzystać Bank of Ireland oraz Allied Irish Bank. Zob. J. Kornai, *Widmo socjalizmu krąży nad światem?* „Gazeta Wyborcza” 11-12 lipca 2009.
- ¹⁵ Spadek PKB Irlandii w IV kwartale 2008 r. wyniósł 8,0%, a w pierwszym kwartale 2009 r. 8,4% w porównaniu z analogicznym okresem roku poprzedniego (Eurostat, newsrelease, euroindicators, 100/2009). Z kolei bezrobocie podskoczyło aż do 12,2% w czerwcu 2009 r. (Eurostat, newsrelease, euroindicators, 112/2009). Irlandia – jak już wspomniano – posiadała w 2008 r. największy deficyt budżetowy spośród wszystkich krajów UE (7,1%).
- ¹⁶ Szerzej na ten temat pisze: A. Wojtyna, *Polityka pieniężna w strefie euro: dawne obawy, nowe wyzwania*, „Gospodarka Narodowa”, 11-12/2008.
- ¹⁷ Zob. P. Świeboda, *Verdun 2009?* „Polityka” nr 28, 11 lipca 2009.
- ¹⁸ Pierwszy z nich już na kilka lat przed kryzysem pisał o tym, że mamy system, który można by nazwać globalnym rządem bez globalnego rządu. Jego zdaniem globalizacją rządzi kilka instytucji, które trzeba reformować, gdyż od nich zależy jakość świata. Zob. J.E. Stiglitz, *Globalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 35. Za potrzebą światowego rządu jeszcze wyraźniej opowiadał się R. B. Barber. Szerzej na ten temat zob. S. Swadźba, op. cit.
- ¹⁹ *Zróbmy jedną światową walutę!* Rozmowa J. Żakowskiego z R.A. Mundellem, „Polityka” nr 12, 21 marca 2009.
- ²⁰ J.D. Sachs, *Koniec z nędzą. Zadanie dla naszego pokolenia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 358.
- ²¹ *Łagodnie szukamy dna*. Rozmowa J. Żakowskiego z G. Sorosem, „Polityka” nr 26, 27 czerwca 2009.
- ²² R.C. Altman, *Globalizacja w odwrocie*, „Gazeta Wyborcza”, 11-12 lipca, 2009.

2

The Role of the State in the Contemporary Economy: does the Crisis Matter?¹

*Juraj Nemec**

After the relatively long period of the economic growth in most countries of the world and especially in the Central Europe, the end of 2008 and beginning of 2009 are connected with the start of massive, first financial, later on economic crisis, influencing almost all countries.

The financial crisis, which (at least officially) started in US, influenced countries in our region in different way and scale. We speak about the financial crisis as a 4th generation, one i.e. a „general financial crisis”² or a „systemic financial crisis”³.

IMF⁴ defines the systemic financial crisis as „potentially severe disruptions of financial markets that, by impairing the markets ‘ability to function effectively, can have large adverse effects on the real economy. A systemic financial crisis may involve a currency crisis, but a currency crisis does not necessarily involve serious disruption of the domestic payments system and thus may not amount to a systemic financial crisis”. The general scheme of the systemic financial crisis is described by Dvorak⁵.

The financial current crisis has not, so far, involved a currency crisis and although it has affected virtually the whole world some countries have fared better than others. As we shall see later, more stabile economies, especially Slovakia, which introduced the Euro from January 1st 2009, but also the Czech Republic, did not suffer much in this first period. Other countries within the region, especially Hungary and Latvia, suffered much more and were brought close to the financial collapse and had to borrow from international organizations.

In mid 2009 it is already fully visible that the current phase of crisis is different, different in its impact and different in its scale, and we must add „economic” as one part of its name. The massive decline of large economies (US, Germany) is a much more complex issue for our region. It impacts very hard especially small and open economies, which do not have chance to resist to international problems. Nobody (almost) nobody expected that also relatively healthy economies will need to cope with the problem of rapid switch from fast growth to recession. Slovakia is one of the most visible examples – all major international organization predicted that Slovakian economy will grow at the beginning of 2009, but current estimates are on the -6,2% level.

Very frequently we can hear that the crisis is the result of market failure and that the state regulation and interferences into the economy shall be much more comprehensive. In our paper we try to discuss if such voices are economically rationale or dominantly represent political expressions or will of some specific groups.

* Prof. Ing. CSc., Faculty of Economics, Matej Bel University Banska Bystrica, Slovakia and WSB Gdansk.

2.1. Economic role of the government – “mainstream” economics analysis

In the economic theory we can find many different approaches to the role of the state in modern economy, also in our set of resources – from right⁶, via the centre⁷, to the left (Streckova, 1998a). We can try to characterise them in very simplified way by the Table 2.1.

Table 2.1. Main economic schools on government

Right wing	Centre	Left
The only legitimate role for government is to assure the protection of individual rights. Some authors may accept certain help to certain groups in needs. Collective action is achieved only voluntarily through private sector arrangements.	The government may act to correct “market failure”, to correct too uneven distribution of wealth and to realise active macroeconomic policies. Collective action is achieved in organized way through public sector arrangements as a result of government decisions.	Thee government shall supply all needed wants (by population). Such collective action is achieved in organized way through massive and comprehensive public sector arrangements as a result of government decisions.

Source: Own construction.

In our paper we follow the „central” line, followed by the major proportion of books and articles in the area. According to it the economic roles of government are as follows⁸:

1. The allocative role – correction of distortions in allocation of resources (market failure conditions).
2. The (re) distributive role – primary concern is equity (welfare economics).
3. The regulative role – enforcement of laws and other types of regulation in order that the market economy may function efficiently.
4. The stabilization role – follows macroeconomic function of government to control inflation, unemployment, and economic growth.

These four functions interact in a number of areas and a full understanding is needed for economic policy-making. The allocative and distributive roles of government are achieved through fiscal policy. The stabilization function is generally dealt with through monetary policy of the central bank system, but partly also via fiscal policies. The regulative role is managed by institutions of the government or independent bodies created to enforce competition and protect citizen interests (we will not focus on it in our further analysis, as this basic function is not significantly connected with crisis or boom periods).

2.1.1. Market Failure: Allocative Role of Government and Crisis

Basic neoclassical microeconomic theory describes the use of several models under the conditions of Pareto efficiency where competitive markets achieve „first best solution” (partial and general equilibrium) and why this situation under some assumptions should be achieved. Equilibrium models provide that there is no need for allocative government Intervention as long as all assumptions used in the given model are valid. The case when the market fails to achieve allocative efficiency (Pareto optimum) is a necessary but not

essential condition for government action from the point of view of neoclassical theories. There exist at least two possible causes of market failure⁹:

1. The prices do not equal marginal costs in all sectors of the economy.
2. The prices fail to incorporate all costs and benefits.

These two causes could be described in more concrete terms of market failure that refers to situations in which the conditions necessary to achieve effective market solution fail to exist or are contravened in one way or another¹⁰. The most important assumptions of partial and general equilibrium model are as follows:

- producer and consumer maximize their benefits with individuals being the best judges of their own welfare,
- there are no externalities,
- there are no public goods,
- there exists perfect competition,
- there exists perfect information,
- there are no imperfect or non-existing markets.

From the presentation of basic assumptions of equilibrium models it is apparent that the market system of any economy is unlikely to operate under these conditions. However, the situation when any of these assumptions is not fulfilled is not an automatic impetus for government action. Government interventions in market failure situations should be appropriate only in the case where we expect an apparent increase of efficiency as a result of such intervention.

According to Rosen¹¹ „An externality occurs when the activity of an entity affects the welfare of another in a way outside the market”. Cullis and Jones¹² further explain that „an externality is said to be present when the utility of an individual depends not only on the goods and Services the individual purchases and consumes but also on the activity of some other individual... it is an interdependence that occurs outside the price mechanism”. The affect of an external entity could have either a positive or negative impact on the welfare of individuals to distinguish between positive and negative externalities. The description of an externality as an interdependence between two individuals does not mean that only this type of positive or negative externality exists. We have to understand that there is a producer (subject) of an externality – smoker, rural farmer, etc., and another entity that is influenced by the externality (object) – non-smoker, urban neighbour, etc. A possible taxonomy of externalities could under this construction be described as follows:

Why are externalities a problem? In the case of externalities, markets, even perfectly competitive ones, will not produce a first best Pareto optimal solution. In a situation with positive or negative externality the government may impose subsidies. There are at least two kinds of subsidies for a polluting firm. Rather than taxing pollution, the government could subsidize pollution abatement expenditures. Also, the government may decide to pay a polluter for each output that is not produced in order to limit the level of production to a socially efficient point. Most economists do not argue in favour of subsidies because of efficiency, distributive and moral consequences. Subsidization of pollution abatement will lead to excessive production. Subsidization for „not producing” can lead to the increase of the number of firms in the economic area and may not be desirable from a moral perspective¹³.

Negative externalities are normally connected with administrative regulations like limits, bans or economic tools. Most economists prefer economic approaches; such as taxes or subsidies, as a much cheaper remedy for an externality rather than administrative regulation or prohibition. Oates¹⁴ argues that in some cases the economic solution approach is only one-tenth the cost of administrative actions.

The concept of public goods is defined by Samuelson¹⁵ as goods „which enjoy in common in the sense that each individual's consumption of such a good leads to no subtraction from any other individual's consumption of that good”. This is the primary concern of most public finance books. Some authors distinguish between the terms public goods as publicly provided goods and collective goods as an economic characteristic. The two important characteristics of public goods are:

- non-rivality,
- non-excludability.

Non-rival consumption means that consumption of a public good by one individual does not reduce the amount that is available for others to consume and does not reduce the benefits derived by all other individuals. However, if everyone enjoys the same level of public good (since only one quantity is provided), this does not mean that everyone derives from this consumption the same benefit (unless everyone has the same demand-benefit curve, which is highly unlikely). Thus, the public provision of a non-rival good will always have a distributional impact bringing more benefits to those who value this good more highly, and less to those who do not value it as highly.

Non-excludability can be explained by several approaches to this principle as it relates to public goods. Several authors suggest that it has the following characteristics:

- 1) technically not possible to exclude any individual from consumption of public good (technical non-excludability),
- 2) desirable to not exclude any individual from consumption of public good due to social or economic reasons, such as public decisions, high transaction costs or because of zero marginal costs of additional consumption in the case of non-rival goods.

In the case of non-excludable goods the good has been provided by one individual who has no sanction to prohibit or restrict the consumption of the good and/or a ready mechanism to enforce this sanction. The absence of a sanction (like free market price for private goods) appears to cause a problem of preference relation for such goods. If individuals may consume a good without having to pay for it, there may be an incentive to hope that others will bear the cost of provision. This is the strategy of free-rider: to consume public goods without paying for it. However, if everyone attempts to be a free-rider, nothing will be provided and this is the basis of a possible rationale for government intervention. It is arguable that it is in everyone's interest to pay taxes to finance the production of non-excludable goods if the taxes are determined appropriately.

If there is not a competitive environment then market forces cannot guarantee Pareto optimal solutions. The reason is that monopolies will restrict output to obtain a higher price. Because of its power a monopoly can produce, say 100 cars per 50,000 USD instead of competitive 200 cars per 20,000 USD; if this is more profitable. Of the several types of monopolistic behaviour the specific concern is natural monopolies based on so called „scale economies”. In the situation of „scale economies” the average costs of the firm

continually fall over the whole range of output. Examples of such industries are utilities like gas, electricity, and water. Decreasing costs arise because of indivisibilities in distribution networks.

To make rational decisions in the market the consumer and producer have to be provided with perfect information. This is generally not true in reality. Without appropriate information the market cannot achieve Pareto efficiency. In practice the market will never reach this ideal. Therefore, some government role in remedying information failure seems to be appropriate in the support of production and dissemination of information.

Should government approaches to the allocative role change as the result of crisis? Or do they change naturally as the theory and practice develops?

If we look back, it is visible that approaches already changed. „Before 1980” approaches were very much based on the rule „existing market failure” = „corrective governmental actions”. As the state became too big and too ineffective, New Public Management tried to solve almost all „public needs” by competitive arrangements¹⁶. Today we speak about governance and public – private civil sector mix as the tool for increased efficiency¹⁷.

Public private civil sector mix, cooperation and competition means that for all „market failure” problems we should try to find locally and timely different solutions, appropriate for given conditions (this means that hospital in Netherlands may remain private, but hospitals in Czechia may remain public: outcomes and not form are main determinants of success). Comprehensive ex-ante analysis of problem and available alternatives to improve it, and decisions based on its findings are the tool for efficiency, economy and effectiveness (broadly accepted main measures of the level of the success of a government action).

We feel that the crisis does not influence the principle of public private civil sector mix, because of its universality. However, the crisis brings two important challenges to it:

- 1) economic challenge – budgetary cuts,
- 2) political challenge – voters with certain level of disillusion about the market may like to hear that market is bad and the state replaces it.

The Table 2.2 shows concrete Slovak budgetary figures, as they were planned, and as they may look today. Certainly, we are not able to provide any definite data for what will happen and all current estimates are based on existing indications and official data on tax collections, but for illustration data are sufficient enough.

Without doubts, there will be much less resources for the allocative role of government than before. People may blame market for this, and call for higher taxation. Finally this will not work and disillusion appear. The reasons are very simple:

- 1) The state is in any case really ineffective tool to realise any action – collective decisions making rules are imperfect and bureaucracy tends to be allocative and technically inefficient¹⁸. The more the state would promise, the less would be achieved, especially in our conditions, where the powers of voters are still too small,
- 2) Business will be endangered by higher taxation and after certain point (Laffer curve), any extra taxes will bring negative earning.

To conclude, based on the text above, we may formulate our personal advice: **Do not call for more allocative interventions because of crisis, call for more effective and efficient state.**

Table 2.2. Predicted Slovak tax revenues and reality (thousands EUR)

	2007	2008	2009	Estimate 05/2009
Income taxation	3 464 583	4 132 793	4 675 837	Less 5-20%
Individuals	1 538 858	1 829 618	2 029 931	Slightly less
From employment	1 369 189	1 619 467	1 806 005	Slightly less
From business	169 668	210 151	223 926	Slightly less
Corporations	1 736 710	2 104 443	2 436 054	Less 10-20%
Other	189 016	198 732	209 852	Similar
Commodity taxation	6 469 376	6 564 609	7 168 165	Less 10-30%
VAT	4 494 765	4 691 429	5 071 201	Less 20-40%
Consumption taxes	1 974 611	1 873 180	2 096 964	Slightly less
Customs and similar duties	33 821	38 842	39 629	Similar
Local taxes	481 906	456 349	508 465	Slightly less
Property tax	227 476	232 025	236 673	Similar
Taxes on local services	138 228	142 833	145 323	Slightly less
Vehicle tax	116 202	81 491	126 469	Slightly less
Other	73 423	81 161	92 322	
Tax revenues total	10 523 109	11 273 754	12 484 418	Less 10-30%
Tax revenues state budget	8 538 851	9 020 868	9 979 662	Less 10-30%
Tax revenues municipalities	1 437 318	1 661 504	1 809 462	Less 10-30%
Tax revenues regions	474 577	511 451	603 503	Less 10-30%
Tax revenues Environmental fund	1 221	896	896	Similar

Source: Ministry of Finance, own estimates.

2.1.2. Inequality: Redistributive Role of Government and Crisis

This part is relatively simple. There is no doubt, the crisis significantly increases income and wealth inequalities between people (unemployment rates may be one very good indicator). With this, the period of crisis and after crisis represents the time, where effective and efficient social redistribution is crucial.

Almost all economic theories agree that too high (but also too low!?) inequality endangers the society and also endangers the economy and its functioning. Neoclassical economy is able to calculate that taking two from ten Robinsons' oranges and giving one to Friday, who owns only one, increases the social welfare¹⁹.

On the other side, theories also suggest that is really difficult to realise any effective and efficient redistribution action, because of more reasons, like²⁰:

- 1) income effect (giving extra resources to somebody in need) is connected also with substitution effect and by this generated losses,
- 2) it is difficult to assess who is in real need (who is poor?),
- 3) people in real need may not be discovered and served,
- 4) transaction costs of redistribution,
- 5) taking money from somebody and giving them to others may create important demotivations on both sides (demotivate to produce and demotivate to search for opportunities).

During the period of crisis the state will need to spend more resources for redistribution, as more people would need temporary help (and the group of these with

permanent needs remains). However, its revenues decrease. This trade off is crucial problem, without definite answers. This means: **We would need more social help during the crisis, but simultaneously we need more effective and efficient social help, to reflect limited resources aspect.**

2.1.3. "Fighting the crisis" – Stabilisation Role of Government and Crisis

When evaluating this last main core government function, we come on the „really thin ice”. The reality is obvious – governments spend today extremely high amounts of resources to „fight with the crisis” and to help to the economy to recover.

The response has been partly a global one, through measures such as increased resources for the IMF and policy co-ordination between central banks on monetary policy and to an extent between national governments on fiscal policy. Central banks, including the European Central Bank, have engaged in continual interest rate cuts to historically low levels, but have coupled this with a measure called quantitative easing, which is close to simply increasing the money supply. The central bank buys up assets such as government and corporate bonds – using money it has simply created itself out of thin air. The institutions selling those assets, often banks, will then have „new” money in their accounts, which then increases the money supply. In effect this adds to the fiscal stimulus. Economies are being boosted with a fiscal stimulus by borrowing and also by ‘quantitative easing’. However, this has not been a traditional Keynesian fiscal stimulus as much of the money is being used to help failing firms and in particular the finance sector.

Huge sums of money are involved. In November the European Commission presented a 200bn Euros package aimed at stimulating saving and boosting confidence. In January, Germany launched an economic stimulus package of approximately 50 bn Euros. In February Obama signed his \$ 787 stimulus package aimed at boosting consumer spending and rebuilding infrastructure. The immediate aim is to stop the world collapsing into a 1930s style depression. But, this deficit spending and process of quantitative easing cannot carry on indefinitely. It will have to be paid for and that means constraining spending and increasing taxes in the years to come. This will have an impact, in some countries a very large impact, on all areas of government spending in all countries and indeed is already doing so. This is largely hidden at the moment as the emphasis is on avoiding a prolonged economic recession, but it will have an increasing effect.

Table 2.3 shows the impact of the recession. The world economy and particularly the advanced economies had slowed substantially in 2008, but have gone into deep recession in 2009. The forecast is for a return to positive growth in 2010, but the USA and Europe will remain at best stagnant. The Table also emphasizes how much the transition countries of Central and Eastern Europe have been affected. The Baltic States in particular have not only been affected enormously but are predicted to continue so in 2010. The World economy as a whole is being supported by growth in Asia. However, for many countries the real problem is the period from 2011 onwards.

As the example we provide the part of Slovakia’s response at the fiscal level summarized in Table 2.4. Many of these are measures which should, and would have been implemented

Table 2.3. Projected World Growth

	2007	2008	2009	2010
World	5.2%	3.2%	-1.3%	1.9%
USA	2.7%	0.9%	-3.8%	0.0%
Euro Area	2.7%	0.9%	-4.2%	-0.4%
European Area	3.1%	1.1%	-4.0%	-0.3%
Japan	2.4%	-0.6%	-6.2%	0.5%
UK	3.0%	0.7%	-4.1%	-0.4%
Slovak Republic	10.4%	6.4%	-2.1%	1.9%
Czech Republic	6.0%	3.2%	-3.5%	0.1%
Poland	6.7%	4.8%	-0.7%	1.3%
Hungary	1.1%	0.6%	-3.3%	-0.4%
Estonia	6.3%	-3.6%	-10.0%	-1.0%
Latvia	10.0%	-4.6%	-12.0%	-2.0%
Lithuania	8.9%	3.0%	-10.0%	-3.0%
Russia	8.1%	5.6%	-6.0%	0.5%

Source: IMF World Economic Outlook Projections, April 2009.

Table 2.4. List of measures of the 1st package for the suppression of the impacts of the global financial crisis: Slovakia

Measure	Department	Term of fulfilment
Macroeconomic policies		
To ensure the realization of the Public-private partnership (PPP) projects in the building of the motorways. In the event of an unfavourable situation on the financial markets an alternative plan of building of the motorways to be financed directly from the state budget.	Ministry of Transportation	Monthly, since Nov. 2008
Fiscal Policy		
To revalue the fiscal goals during the period 2009-2011 in a way, that enables Slovakia to continue on the road of the consolidation to fulfil medium term goals and to with minimize the risk of a fall in economic growth due to the fiscal policy.	Ministry of Finance	1. 12.2008
Financial Markets		
To facilitate the funds of the SZRB (grants micro-loans for performance of business plans). In general to facilitate finance for SMEs (small and medium sized enterprises)	Ministry of Finance	31. 3. 2009
To facilitate in 2009 the funds of the Eximbank at 345 millions Sk with the goal of increasing export loans, primarily with respect to SMEs. Also to focus on the insurance funds of the Eximbank with up to 500 millions Sk for the increase of insurance capacity during the next years.	Ministry of Finance	31. 3. 2009
To analyze the loans of the banking institutions in the Slovak Republic.	National Bank	Monthly, since Nov. 2008
Labour Market		
To improve the efficiency of the labour market and associated policies and the modernization of the services related to employment: i) with the goal of stimulating labour supply ii) to weigh the expansion of the occupational bonus to affect larger numbers of employees with the low income and to lead to a reduction of the tax burden iii) to ensure the realization of 6 social programs	Ministry of Labour, Ministry of Finance	In part 30.11.2008, In part since 2Q 2009
To ensure the drawing of the means from the Globalization Adjustment fund for the support of redundant workers.	Ministry of Labour	Quarterly, since Nov. 2008
To ensure the drawing of the means from the Globalization Adjustment fund for the support of redundant workers.	Ministry of Labour	Quarterly, since Nov. 2008
To ensure support of use of citizens damaged by redundancies as a result of the global financial crisis.	Ministry of Labour	Monthly, since Jan. 2009
To facilitate demand oriented projects and investment to support the creation of new jobs, including new jobs in new firms or self-employment	Ministry of Labour	June 2009
To focus on education and support for the labour market with the goal of supporting employment and increasing the quality of the labour force.	Ministry of Labour	Monthly, since Jan. 2009

Table 2.4. List of measures of the 1st package for the suppression of the impacts of the global financial crisis: Slovakia (continued)

Measure	Department	Term of fulfilment
Environment for entrepreneurship		
To decrease the administrative burden – better regulation.	Ministry of Finance, Procurement Office	Conditional by the other plan
To introduce a system of recreational vouchers to employees to boost the Slovak tourist sector	Ministry of Economy	Quarterly, since Nov. 2008
To support the transfer of innovative technologies.	Ministry of Economy	Monthly, since Nov. 2008
To shift the resources of fundamental research to applied research and innovation.	Ministry of Education	Quarterly, since Nov. 2008
To discuss with the EC the possibility of reallocating resources within the frameworks of the Operational Programme: Competitiveness and the economic growth	Ministry of Economy	Monthly, since Nov. 2008
To increase the implementation of the initiative JEREMIE (Joint European Resources for Micro to Medium Enterprises initiative).	Ministry of Finance	Half-yearly, since Nov. 2008
To update the schemes of state support for the Operational programme Competitiveness and the economic growth according to the temporary two-year removal of the minimum threshold in the area of the state support of 500 000 EUR.	Ministry of Economy	Till 30.6.2009
To ensure that the providers of electricity, gas and heating provide their products at suitable prices.	Ministry of Economy	Monthly, since Nov. 2008
To reduce energy consumption and to increase energy efficiency	Ministry of Economy	Monthly, since Nov. 2008
Taxes		
To consider the shortening of the period for the return of the statement of the VAT of the entrepreneurs from 60 to 30 days.	MF	Nov. 2008
With the reference to the decision of the Council for the economic and financial affairs, to consider the possibility of implementation of the lowest VAT rates in selected sectors.	MF	Till 30.4.2009

Source: www.rokovania.sk

in any case, e.g. energy efficiency and better regulation. But the crisis has given them renewed importance. Governments need to seek efficiency gains wherever they can.

Several things are noticeable in the Table. Firstly, most of these are focused on production on enhancing efficiency on facilitating exports and competitiveness. There is relatively little aimed directly at minimizing the impact on citizens, beyond those who lose their jobs because of the crisis. Secondly, many of the responses involve working with others, in particular the EU. This is a global crisis and clearly its solution requires global solutions.

It seems that major governmental and intergovernmental help to the economy is necessary during the crisis. Is this really so? Important economic theory and practice based arguments might be discussed, as follows:

- 1) According to right wing and central stream economic theories, any depression is the natural part of an economic cycle, and its role is to „clean” – to remove unsuccessful businesses out and to help to new ideas and technologies to develop²¹. If such processes are distorted by governmental interventions, „self-cleaning” will not function and discrepancies remain and block future developments.
- 2) Financial impacts are also important. In defending the global economy against recession, immense debts have been built up, substantial increases to the money supply are being made. The one is likely to limit the potential for recovery the other is likely to lead to higher inflation. Table 2.5 shows the proportion of gross debt to GDP. The effect of the crisis is clear. In all countries specified it rises sharply. In all countries. In the Euro Area compared with 2007 it is project to increase from 65.8% in 2007 to 91.4%. As dramatic as this is, it is better than the decline in the USA and

also in proportionate terms in the UK. However, the situation in Japan can only be described as a cause for deep concern. This is the background against which the public sector will have to operate in the coming years.

Table 2.5. Gross General Government Debt as a Percentage of GDP

	Average 1993-2002	2003	2007	2008	2009	2010	2014
USA	64.9%	61.2%	63.1%	70.5%	87.0%	97.5%	106.7%
Euro Area	68.6%	68.7%	65.8%	69.1%	78.9%	85.0%	91.4%
Japan	117.3%	167.2%	187.7%	196.3%	217.2%	227.4%	234.2%
UK	43.1%	38.5%	44.1%	51.9%	62.7%	72.7%	87.8%

Source: IMF World Economic Outlook Projections, April 2009.

With this the macroeconomic role of government during the crisis remains more open question. From political point of view there is no doubt – governments must act. **However, from economic point of view, the risk that their actions will be ineffective – especially in medium and long term perspective – is really high!**

* * *

In our paper we tried to assess impacts of current (or any global) crisis on the main economic roles of the modern government. Our conclusions are already in the main text, and we can simply repeat them:

- 1) Concerning the allocative role our personal advice is simple: „Do not call for more allocative interventions because of crisis, call for more effective and efficient state”.
- 2) Concerning the social/redistributive role, people would need more social help during the crisis, but this simultaneously creates the need for more effective and efficient social help, to reflect limited resources aspect.
- 3) Concerning the stabilisation role, from political point of view governments must act. However, from economic point of view, the risk that their actions will be ineffective – especially in medium and long term perspective – is really high!

Endnotes

¹ The research was supported by the grant VEGA 1/0207/09 Kontrahovanie služieb vo verejnom sektore – Spolupráca verejného a súkromného sektora.

² P. Krugman, *Crises? The Next Generation? Draft prepared for conference in Tel Aviv*, March 2001.

³ F.S. Mishkin, *Financial Policies and the Prevention of Financial Crises in Emerging Market Economies*, World Bank Policy Research Working Paper, October 2001.

⁴ IMF: *Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability*, World Economic Outlook, May 1998.

⁵ P. Dvořák, *Veřejné finance, fiskální nerovnováha a finanční krize*, Beckova edice Ekonomie, 2008.

⁶ J. Kinkor, *Trh a stát. Svoboda*, Praha, 1996.

⁷ F. Ochrana, *Veřejná volba a řízení veřejných výdajů*, Ekopress, Praha, 2003.

⁸ J.E. Stiglitz, *Economics of the Public Sector*, Norton 1988.

⁹ S.J. Bailey, *Public Sector Economics*, MacMillan, 1995.

¹⁰ J.E. Stiglitz, *Op. cit.*

¹¹ H.S. Rosen, *Public Finance*, Irwin, 1992.

¹² J. Cullis, P. Jones, *Public Finance and Public Choice*, McGraw-Hill, 1992.

¹³ E.J. Mishan, *The Post-War Literature on Externalities: An Interpretative Essay*, *Journal of Economic Literature*, 9, 1971.

¹⁴ W.E. Oates, *The Environment and the Economy: Environmental Policy at the Crossroads*, [in:] *American Domestic Priority – An Economic Appraisal*, University of California Press, 1985.

¹⁵ P. A. Samuelson, *The Pure Theory of Public Expenditures*, *Review of Economics and Statistics*, 36, 4, 1954.

¹⁶ Ch. Pollitt, G. Bouckaert, *Public Management Reform*, Oxford, 2004.

¹⁷ G. Bouckaert, *Renewing Public Leadership: the Context for Service Delivery Reform*, Paper presented at NISPAcee annual conference in Cracow, 2002.

¹⁸ J.E. Stiglitz, *Op. cit.*

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

²¹ M. Uramová (a kol.), *Makroekonómia*, EF UMB Banská Bystrica, 2000.

3

Procedura idealizacji i stopniowej konkretyzacji jako metoda budowy teorii ekonomicznej

Grzegorz Babicz*, Władysław Balicki**, Barbara Ptaszyńska***

Na trzech przykładach jest zademonstrowana procedura idealizacji i stopniowej konkretyzacji. Polega ona na wstępnym założeniu, iż na badane zjawisko oddziałuje jeden tylko czynnik i budowie formuły wyłączającej czynniki pozostałe. Następnie są one stopniowo brane pod uwagę a formuła modyfikowana. Przykład pierwszy to model bezrobocia transformacyjnego, drugi – wzrost w warunkach tego bezrobocia, trzeci to teorie za- granicznych inwestycji.

3.1. Teoretyczne aspekty gotowania jajek na miękko

Prawie każdy zapytany o czas niezbędny do ugotowania jajka na miękko odpowie, że wynosi on 5 min. Odpowiedź ta bazuje na zdaniu powszechnie uznanym za prawdziwe, a brzmiącym: *jeśli jajko pozostawać będzie we wrzątku 5 minut, to ugotuje się na miękko.*

Niezależnie od niejasności terminu: *miętkość jajka*, ścisłe pomiary doprowadzą zapewne do następujących ustaleń:

- im jajko większe, tym dłuższy czas jego gotowania;
- im niższe ciśnienie powietrza (każdy alpinista zna tę zależność), tym czas gotowania dłuższy;
- im niższa temperatura jajka w momencie włożenia do wrzątku, tym również dłuższy czas gotowania;
- istotny jest też skład chemiczny wody i im w wodzie więcej soli kuchennej, tym niższa temperatura wrzenia i tym znowu dłuższy czas gotowania.

Gdyby każda z wymienionych okoliczności przybrała wartości ekstremalne, przysłowiowe 5 minut mogłoby okazać się dalece niewystarczające. Czy w tej sytuacji tezę „*jeśli jajko będzie pozostawać we wrzątku 5 minut, to ugotuje się na twardo*” należy w całości uznać za fałszywą?

* Mgr, pracownik Urzędu Miasta Poznania.

** Prof. dr hab., Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu.

*** Dr, Liceum Ekonomiczne w Rogoźnie.

Oczywiście nie. Pozostanie ona prawdziwa, jeżeli opatrzymy ją odpowiednimi zastrzeżeniami. Wraz z nimi przybierze postać:

Jeżeli jajko zostanie wrzucone do wrzątku, a przy tym:

- waga jego nie odbiega od ciężaru 70 g;
- ciśnienie atmosferyczne w miejscu, w którym jest gotowane nie odbiega od 1020 hPa;
- jego temperatura w momencie, w którym wkładane jest do wody nie odbiega od temperatury 20°C;
- woda jest pozbawiona jakichkolwiek zanieczyszczeń;

wówczas, po 5 minutach przebywania we wrzątku jest ono ugotowane na miękko.

Powyższy wywód ilustruje procedurę myślową, od której rozpoczyna się budowa teorii idealizacyjnej. Teorię tego rodzaju omawiamy poniżej. Chwilowo poprzestaśmy na czterech wnioskach, do których wywód powyższy prowadzi:

- 1) istnieje teza opisująca zachodzącą rzekomo zależność;
- 2) przy dokładniejszym pomiarze teza ta okazuje się fałszywa, zależność ta nie zachodzi;
- 3) uświadamiane są warunki, które – o ile zostaną spełnione – zachodzić ona będzie;
- 4) teza jest uzupełniana o te warunki, opisuje więc inną zależność, która – zdaniem autora owych uzupełnień – zachodzić będzie, jeśli te warunki zostaną spełnione.

3.2. Metoda idealizacji i konkretyzacji

Wiedza o świecie obejmuje m.in. znajomość związków przyczynowo-skutkowych między zjawiskami.

Opisują je zdania, które mieszczą się w schemacie: „zajście zjawiska A pociąga za sobą zajście zjawiska B”. Na naszą potoczną wiedzę składa się bardzo wiele zdań tego rodzaju. Ich znajomość jest warunkiem niezbędnym skuteczności codziennych działań.

W schemacie „jeśli zajdzie A, to zajdzie B” mieszczą się też zdania uznawane za prawa nauki, aczkolwiek, aby zdanie mogło być za prawo nauki uznane, musi spełniać szereg warunków dodatkowych¹.

Nie podejmujemy w niniejszym artykule kwestii różnicy między prawem nauki a zdaniem należącym do wiedzy potocznej, gdyż nie jest to przedmiotem poniższych rozważań. Pierwszy fragment artykułu jest bowiem poświęcony procedurze prowadzącej do budowy prawa nauki i to nie zawsze, lecz wtedy, gdy na wyróżnione zjawisko wpływa szereg niezależnych od siebie czynników. Procedura ta nazwana przez L. Nowaka, autora, który ją zrekonstruował i spopularyzował, *metodą idealizacji i stopniowej konkretyzacji*² pojawiła się w fizyce u schyłku renesansu. Oto dawno już sformułowany wzór opisujący drogę, którą w warunkach ziemskich przebywa ciało swobodnie opadające:

$$S = \frac{1}{2} \times g \times t^2,$$

gdzie:

S – droga w metrach,

g – stała przyspieszenia ziemskiego = 9,81 m/sek,
 t – czas opadania (w sekundach).

Wzór ten okazuje się fałszywy po najprostszym eksperymencie. Zgodnie bowiem z formułą jakikolwiek przedmiot swobodnie opuszczony winien przebyć w ciągu 2 sekund ok. 20 m. Tymczasem skrawek papieru opuszczony z wysokości wyciągniętej ręki przebywa drogę od dłoni do podłogi właśnie w 2 sekundy. Droga ta wynosi ok. 2 m, co stanowi 10% odległości wyznaczonej przez formułę. Czy zatem należy ją odrzucić?

Poprawność wzoru zapewniają trzy przynajmniej założenia. Jeśli je przyjmiemy powstanie wypowiedź, jeśli:

- 1) zarówno obiekt spadający, jak i Ziemia to punkty materialne, czyli ich masa jest w całości skoncentrowana w punkcie matematycznym stanowiącym ich środek;
- 2) na opuszczone ciało nie działa żadna siła prócz przyciągania ziemskiego;
- 3) opór powietrza nie istnieje, wówczas:

$$S = \frac{1}{2} \times g \times t^2.$$

Formuła ta przy założeniach 1) – 3) – nie poddaje się falsyfikacji, gdyż w świecie rzeczywistym nie są spełnione wymienione w nich warunki. Założenia te noszą nazwę *idealizujących*. Założenie idealizujące to wypowiedź stwierdzająca, że nie istnieje właściwość, która w rzeczywistości istnieje. Tak zatem, nie ma próżni absolutnej, nie ma sytuacji, by na ciało nie działała żadna siła. „Punkt materialny” to twór *stricte* abstrakcyjny, też nieistniejący w realnym świecie. Podobnie nie zdarza się (lub zdarza niesłychanie rzadko) by jajko oraz okoliczności, w których jest gotowane, spełniały dokładnie wymienione wyżej warunki.

Wypowiedź typu „zajście zjawiska A pociąga za sobą zajście zjawiska B” opatrzone założeniem idealizującym to *twierdzenie idealizacyjne*.

Budowa tego twierdzenia jest elementem procedury formułowania *teorii idealizacyjnej*. Jeśli przyjąć, że teoria to zespół twierdzeń (czyli wypowiedzi spełniających pewne warunki i powiązanych wzajemnie pewną relacją) *to teoria idealizacyjna będzie zespołem twierdzeń powiązanych wzajemnie relacją idealizacji i konkretyzacji*.

A oto schematyczny zarys budowy takiej teorii.

- 1) Wyróżnione zostaje zjawisko o pewnym natężeniu. Na owo natężenie składa się oddziaływanie szeregu niepowiązanych wzajemnie czynników.
- 2) Formułowana jest hipoteza, w myśl której pewien z tych czynników oddziałuje na wyróżnione zjawisko najsilniej.
- 3) Konstruowana jest formuła stwierdzająca, że jeśli na zjawisko to oddziaływać będzie wyłącznie ten właśnie czynnik (czyli pozostałe oddziaływać nie będą) wówczas zjawisko wyróżnione przybierze określone natężenie.

Formuła taka nazywana jest *twierdzeniem idealizacyjnym najwyższego rzędu*. Nie opisuje ona rzeczywistego przebiegu zjawiska, tak jak wzór $S = \frac{1}{2} \times g \times t^2$ nie opisuje rzeczywistości przebytej drogi ciała swobodnie spadającego w „normalnych” warunkach ziemskich.

- 4) Następuje *pierwsza konkretyzacja* formuły polegająca na wprowadzeniu czynnika uznanego za drugi pod względem siły oddziaływania. W powstałym dzięki konkretyzacji twierdzeniu opisana jest zależność, w myśl której, jeśli na zjawisko wyróżnione oddziaływać będą równocześnie dwa czynniki, przybierze ona określone natężenie, różne od wskazanego w twierdzeniu idealizacyjnym najwyższego rzędu.
- 5) *Druga konkretyzacja* – jest zabiegiem podobnym do pierwszej, z tą jedynie różnicą, że brany jest w niej pod uwagę kolejny czynnik oddziałujący – w myśl przeświadczenia twórcy teorii – słabiej niż pierwszy i drugi.

W ten sposób powstaje struktura twierdzeń opisujących co prawda to samo zjawisko, różniących się jednak ilością uwzględnianych czynników. Twierdzenie, w którym – zdaniem jego twórcy – nie ma już założeń idealizujących to *twierdzenie faktualne*. Hierarchia twierdzeń, od idealizacyjnego najwyższego rzędu poczynając, a kończąc na faktualnym, poprzez wszystkie kolejne etapy konkretyzacji to *teoria idealizacyjna*.

Wróćmy do formuły opisującej drogę ciała swobodnie spadającego. W zapisie symbolicznym przybiera ona postać:

$$(D = 0 \wedge V = 0 \wedge 0_p = 0) \rightarrow S = \frac{1}{2} \times g \times t^2. \quad (1)$$

Wyrażenie $D = 0$ odczytujemy jako założenie o zerowym odchyleniu kształtu Ziemi oraz kształtu ciała opadającego – od właściwości, które posiada punkt materialny. Założenie $V = 0$ eliminuje wpływ jakichkolwiek innych sił z wyjątkiem przyciągania ziemskiego, a równanie $0_p = 0$ informuje o braku oporu powietrza.

Uchylenie tego ostatniego założenia powoduje, że formuła 1) ulega modyfikacji i przybiera postać:

$$(D = 0 \wedge V = 0 \wedge 0_p \neq 0) \rightarrow S = \frac{1}{2} \times g \times t^2 - s \quad (2)$$

gdzie nierówność $0_p \neq 0$ wprowadza opór powietrza, natomiast s symbolizuje odcinek, o który droga ciała opadającego jest krótsza właśnie z uwagi na ten opór.

Uchylenie założenia o braku innych sił prowadzi do kolejnej modyfikacji:

$$(D = 0 \wedge V \neq 0 \wedge 0_p \neq 0) \rightarrow S = \frac{1}{2} \times g \times t^2 \times \alpha - s. \quad (3)$$

Ostateczną wersję formuły otrzymujemy po eliminacji założenia na temat kształtu Ziemi i ciała opadającego. Otrzymuje ono zatem postać:

$$(D \neq 0 \wedge V \neq 0 \wedge 0_p \neq 0) \rightarrow S = \frac{1}{2} \times g \times t^2 \times \alpha \times \beta - s. \quad (4)$$

Formuła 4) może być w przekonaniu badacza twierdzeniem faktualnym, czyli takim, w którym nie ma już założeń idealizujących.

Metoda idealizacji i konkretyzacji, która po raz pierwszy znalazła zastosowanie w fizyce, została z czasem przejęta przez inne dyscypliny.

Przywołany wyżej L. Nowak wykazał, że główny nurt wywodów analizy w „Kapitale” Karola Marksa jest również prowadzony w myśl reguły idealizacji i konkretyzacji³. Ekonomisty nie trzeba długo do tej tezy przekonywać. Cena produktu zależy w pierwszym rzędzie od dwu czynników, czyli od pracy poniesionej na jego wytworzenie oraz od relacji podaży tego produktu do popytu na ten produkt skierowanego. Uznanie, że praca jest czynnikiem głównym prowadzi do takiej oto tezy:

„Jeśli popyt jest równy podaży, wówczas cena produktu jest funkcją ilości pracy wydatkowanej na jego wytworzenie”.

Zdaniu temu można nadać charakter prawa idealizującego o postaci:

$$(D = S) \rightarrow C = f(W),$$

co odczytujemy: jeśli popyt równy jest podaży, wówczas cena jest funkcją wartości. Uchylenie założenia o równości popytu i podaży może mieć postać:

$$(D > S) \rightarrow C = f(W) + a,$$

co odczytujemy, że w przypadku nadwyżki popytu nad podażą cena jest funkcją wartości powiększoną o wpływ tej nadwyżki.

L. Nowak w pracy „Model ekonomiczny” szczegółowo analizuje różnorodne przypadki teorii idealizacyjnej w naukach ekonomicznych. Jego rekonstrukcja Marksowskiej teorii cen zawarta m.in. w powołanej wyżej pracy jest znacznie bardziej skomplikowana od przedstawionej wyżej formuły.

3.3. Zastosowania J.M. Keynesa teorii równowagi na rynku dóbr i usług

J.M. Keynes jest autorem koncepcji równowagi na rynku dóbr i usług. Bazuje ona na tezie, w myśl której, jeśli popyt w pewnym momencie wyższy jest od podaży, to – o ile tylko istnieją wolne moce produkcyjne – owa nadwyżka uruchamia wzrost produkcji. Przyrost produkcji będzie przy tym wyższy od nadwyżki popytu nad podażą, gdyż w gospodarce istnieje mechanizm mnożnika. Wartość mnożnika zależy od krańcowej skłonności do konsumpcji. Im wyższa jest owa skłonność, tym wyższy jest wzrost produkcji wywołany nadwyżką popytu nad podażą.

W niniejszym artykule wykorzystana została ta właśnie koncepcja J.M. Keynesa efektów mnożnikowych. Znalazła ona zastosowanie w dwu przedstawionych niżej modelach: modelu bezrobocia transformacyjnego⁴ oraz w modelu wzrostu gospodarczego dokonującego się w obecności bezrobocia transformacyjnego.